

A PÉNZ SORSA ÉS MISZTÉRIUMA

ÍRTA
HEGEDŰS LÓRÁNT

A. MODERN világ legfőbb jellemzője az az óriási műszaki haladás, amely őt az egész antik korszaktól megkülönbözteti. Ha az antropológusok igen helyesen az emberfajnak a többi állati fajtól való eltérését, tehát az embernek megszületését attól számítják, hogy ez a teremtés az, aki eszközöket készít magának, hogy ezáltal lassan urává legyen a természetnek: úgy a történész megállapodhatik annál az igazságnál, mely szerint mennél gyorsabb az eszközkészítés üteme, mennél szélesebb körre tudja az ember kiterjeszteni a maga uralkodását az érzéketlen anyag fölött, annál inkább beszélhetünk modern fejlődésről. Hogy ez mennyire így van, azt bizonyítja az, hogy az emberiség kifejlődésének, történelmi kialakulásának legmélyebb és legszélesebb szakadéka, a Világháború sem tudta megállítani ezt a fejlődést, talán még fokozta, mindenesetre azonban amellelt tett tanúságot, hogy ebben a fokozott műszaki terjeszkedésben van, volt és lesz a modern világnak legmélyebb jellemzője. Ha szabad hasonlattal élnem, azt mondhatnám, hogy míg nemcsak a politikai tudományokat, de magát az európai és amerikai embercsoportnak a politikai gondolkozását is visszavetette a világháború katasztrófája, megtörte nagy nekilendülését: addig a repülőgép átszállóit diadalmasan ama mély szakadék fölött, amelyben millió ember hulláját temette el a politikai történelem. Ennél, a modern világ jellemvonását képező nagy műszaki fejlődésnél, amely nem egyéb, mint a természettudományok rendkívüli erővel előretörő haladásának a gyakorlati életbe való átültetése, ott emberi készségekben való csodálatos megtestesülése: ennél csak még egy meglepőbb és izgatóbb tünet van, az a gyorsaság, amellyel a természettudományi ismeretek és a technikai felfedezések meghódították az emberi fejeket, először ezrekét, aztán százezrekét, végül egész világréseket s némi túlzással azt mondhatjuk, az egész emberiséget. Annak,

hogy ez is sikerült és hogy napról-napra jobban a köznapi ember elméjében is úrrá tudnak lenni nagy tudósoknak, vagy hatalmas laboratóriumoknak gondolatai és kísérleti eredményei, annak egyetlen oka és a titoknak megmagyarázója éppen a „kísérlet“ szóban van. Valóban nehéz volna megállapítani, hogy orvosok, csillagászok, fizikusok és vegyészek a műveit világ töméntelen iskolájában mire fordítanak ma több gondot, az újabb haladás kierőszakolására-e, vagy pedig arra, hogy kísérleteik által szemléltetővé tegyék úgyszólván az egész világ minden tagja előtt azt a módszert, amellyel igazságaikhoz eljutottak. A természettudományok népszerűsítése azon a módon történik, hogy zseniális kísérletek bemutatása által s azok magyarázata után a legmélyebben elrejtett, legnehezebben hozzáférhető fizikai vagy vegyészeti igazságokhoz is el tudják vezetni a laikust. Ez olyan hatalmas teljesítmény, amelyet méltán nevezhetünk a természet második meghódításának, nevezetesen az emberi természetet akarják meghódítani abban a tekintetben, hogy képes legyen nemcsak érdeklődni a feltáruló hatalmas igazságok iránt, hanem azokat föl is tudja használni a maga céljaira. Az elkápráztató kísérleteknek vagy azok gyönyörködtető irodalmi feldolgozásának célja és eredménye az, hogy a váratlan, úgyszólván bűvészi bemutatások egyszerűnek látszó és mégis meglepő látványukkal vagy leírásukkal annyira belevésődjenek a különben közömbös közönség idegrendszerének legérzékenyebb részeibe, hogy önkéntelen fölkeltsék benne az igazság szomját, azt az olthatatlan vágyódást, amely őt e kísérletek által fölkelített érdeklődés láthatatlan fonalszálaival fogva belevonszolja lépésről-lépésre az igazságok nagyszerű rejtett barlangjaiba. Aki élettani intézetet látogatott végig s ott a rmkroszkóp alatt meglátja a vízcsőppben úszkáló, szabad szemmel nem észlelhető csodálatos élőlénybirodalmat: az azzal az elhatározással megy haza, hogy a szabad szemmel nem látható, eddig előtte ismeretlen miriádnyi apró lény rejtett életének a fontosságát többé elfeledni nem fogja. Akit éjjel csillagvizsgálóba visznek, ha csak egyszer is néz be a nagy távcsővön át a Jupiter különös gyűrűjének karikái felé, a meglepő látványon kívül kinyílik lelke azoknak a nagy sejtéseknek befogadására, amelyek onnét származnak, hogy oly égitestekhez érzi közel magát, amelyekből akkor indult el a most hozzáért fénysugár, amikor ő még nem is volt a földön. Egyetlenegy ily belpillantása a makrokosmoszba elegendő ahhoz, hogy előítéleteit szétrobbantsa, arra kényszerítse őt, hogy a messzi fénysugár által mutatott úton a maga elméjének kis mécsesével továbbhaladni iparkodjék. És, hogy a sort befejezzem, a modern emberiség legnagyobb hatású két talál-

mánya, a rádió és a hangosfilm oly elemi erővel ragadnak meg minden érdeklődőt, szinte emberfölötti megjelenésük folytán, hogy midőn bemutatják őket a tudnivágyó közönség előtt, azok előtt mint visszafelé forgatott nagy kerék, úgy gördülnek föl a látott eszközökből visszafelé azok a nagy természeti törvények, amelyek láthatatlanok, amelyek a világon uralkodnak, amelyek, íme, egyszerre láthatókká lesznek, hogy a mi lelkiképzeteinken is uralkodni tudjanak.

Mindezt azért kellett az olvasónak elmondanom, mert e sorok írója most szerénytelenül szintén egy kísérlet útján akarja olvasóját elvezetni a közgazdaságtan legnagyobb rejtélyébe, a pénz misztériumába. Éppen azért, mert a pénznek, e fizetőeszköznek és értékmérőnek a problémái a Világháború után fölverték még azok érdeklődését is, akik azelőtt kevés érdeklődést mutattak a gazdasági élet törvényszerűségei iránt, éppen azért, mert a pénz olyan hatalomnak bizonyult, amely leszállóit az elméletek ködös köréből és országok, társadalmi rétegek, sőt minden család és minden modern ember sorsát kérlelhetetlenül magával ragadta, éppen azért, mert a háború utáni gazdasági életnek egyetlen kérdése se oldható meg a pénz igaz voltának és kérlelhetetlen parancsainak megismerése nélkül: úgy gondoltam, hogy legegyszerűbben és talán legcélravezetőbben akként járok el, ha minden nehéz elméleti levezetést, vagy statisztikai számgulát mellőzve, egyetlen kísérletet állítok oda érdeklődő olvasóim elé. Ha sikerül ennek a kísérletnek minden kézzelfogható eszközt pontosan a kezükbe adni, ha ezek eredménye gyanánt együtt végezhetjük el a különben misztikusnak látszó kísérletet, akkor megvan a remény ahhoz, hogy ezek az együttes megfigyelések valóban alkalmasak lesznek arra, hogy rajtuk keresztül az olvasónak be tudjam mutatni azokat a távoli törvényszerűségeket is, amelyeket a mindennapi nyelv elméletnek, tantételnek nevez s amelyek együttvéve voltaképen a pénz sorsának megmérését és misztériumának földerítését jelentik. Mindenesetre, hogy ez a kísérletbemutatás csakugyan eredményes legyen s ne legyen azzal vádolható, hogy mesterségesen állítottam össze valamely álmérőeszközt, avagy soha nem létezett körülményekből szövöm le a magam következtetéseit, egyszóval, hogy senki ne vethesse a szemünkre, hogy nem valóságból indultunk ki, mégpedig abból a valóságból, amelyet magunk tapogattunk ki s ennél fogva közvetlen igazságnak fölismertünk: ennél fogva az egyetlen eljárás, amit tehettem, hogy a pénz misztériumának földerítésére olyan eszközt, ha úgy tetszik, olyan lombikot használok, amelyet magam állítottam elő s amelyben tehát a leg-

közvetlenebb szemléletből tudom lemérni és megállapítani azt, hogy micsoda jelenségek mutatkoztak ebben a műszaki szerszámban a pénz nagy titkait illetőleg akkoron, amikor a nagy és élő kísérletek lefolytak.

Ez az egyetlen módja nemcsak annak, hogy a leggyorsabban tárhatom föl érdeklődő olvasóim előtt azokat az általános jelenségeket, amelyek ezen kísérletek háttérében, éppen a legközvetlenebb szemlélet folytán előkerülnek, hanem egyúttal a legalkalmasabb is az eljárás arra, hogy maga az olvasó ellenőrizhesse a kísérlet lefolyását és ennél fogva mintegy maga jöjjön rá azokra a törvényszerűségekre és igazságokra, amelyeket vele megismertetni kívánunk. Ez a kísérlet, amelynek bemutatásával az olvasó, ha tigyelme el nem lankad, fejtegetéseim során elér a pénz sorsának megfigyeléséhez, hullámzásának megméréséhez és ennél fogva lényegének megismeréséhez, nem valamely légbőlkapott, vagy mondvacsinált fantazmagória, még kevésbé üres szavakból összekalapált elmélet, hanem e sorok írójának a legnagyobb élménye, vérből való vér, küzködéséből való jelenség, igazságából való igazság. 1921. júniusában az amerikai columbiai egyetemnek, a világ legnagyobb főiskolájának közgazdasági kara azt a határozatot hozta, hogy a pénzügyi válság megvilágítása és föltárása céljából három európai szakértőt hív ki a Bier endowment, a Bier-alapítvány költségére s ilyen háromul kiszemelte Cassel Gusztávot, svéd egyetemi tanárt, Keynes Maynardot, a cabridgei egyetem tanárát s e sorok íróját, aki akkor a magyar pénzügyminisztérium hivatalt viselte s egy új, a külföld figyelmét felkeltett valutakísérletbe fogott. Ennek a kísérletnek a leírását szerzője sohasem tárhatta a columbiai egyetem elé, mert mire hivatala által megviselt egészsége újra helyreállt és New Yorkban a nagy egyetem kiváló dékánjánál jelentkezett, már a Bier-alapítvány idevaló költsége elfogyott. Most elérkezettnek látja az időt, hogy megtegye jelentését és ezt a valutakísérletet bemutassa azért, mert időközben már nyilvánosságra hozhatók azok az elméleti elgondolások is, amelyek őt vezették s melyeket éppen azért lehet ma megbírálni s általuk a pénz misztériumába beléhatolni, mert egy tényleg lefolyt kísérlet kézzelfogható tanulságai mutatkoznak bennök. Ezért, amit az olvasó elé tárok, az nem egyéb, mint pontos beszámoló 1921-i valutakísérletemről, beléhelyezve azt a valuta világsorsának megvilágításába. Meggyőződésem, hogy ezzel a módszerrel legközvetlenebbül tud eljutni az érdeklődő olvasó oda, ahova elérkezni szándékunk: a pénz sorsának és misztériumának megismeréséhez.

A PÉNZ VALLOMÁSA A NAPÓLEONI HÁBORÚKTÓL A VILÁGHÁBORÚIG.

Vegyük a kísérletet oly szigorúan, mintha valamely fizikai laboratórium-ban a természet egy rejtett törvényszerűsége után kutatnánk. Se érzelgőség, se megszokás, se személyi érdek, se részrehajlás ne zavarja a megfigyelések tárgyilagosságát.

Adva van egy összetört, letaposott ország, amelynek előbbi testi szervezetéből óriási darabokat szaggattak le, amely elvesztette történelmi államalkatát, amely egy példátlan háború alatt emberi anyagban és gazdasági erőben kimerült, amelyet két forradalom társadalmának legmélyebb rétegeiben felforgatott, melynek gazdasági felszereltségét egy bevonult hadsereg részben elhurcolta, s mely még ki van téve az ellenségek fenyegető kárpótlási követeléseinek is. Ezt az országot Magyarországnak hívják s 1920-ban vagyunk. Ezen a terepen kell felállítani a mi kísérletünk készülékét, melynek célja az, hogy akkor, mikor az ország legjobb fejei újabb forradalomtól és a gazdasági élet teljes megbomlásától tartanak, lehetséges-e felszerelni az értékmérőt és legfőbb csereeszközt, a pénzt? A kísérlet első feltételei tragikus sorsunk folytán maguktól adódnak: megvan a teljes elszigeteltség. Míg annak a fizikusnak, aki valamely villanyáram hatását akarja adott helyzetben megmérni, rendkívüli előkészületet kell tenni arra, hogy szigetelő anyagot találjon, amely biztosítja idegen behatástól experimentumát: amíg vegyi laboratóriumokban rendkívül fáradtsággal lehet csak bármilyen meghatározásnál, vagy kémlelésnél távortartani a levegő élenyesítő befolyását a vizsgálat alatt levő anyagtól: a magyar valutakísérlet két oldalról is, éppen szerencsétlen bukásunk folytán megkapta a teljes elszigeteltség lehetőségét s így úgyszólván mintaszerű módon alkalmas volt arra, hogy a pénz lényegének kikutatásához nekünk módot adjon. Egyrészt kétségtelen volt, hogy semmiféle külföldi segítségre nem számíthatunk. Azt mondani tehát, hogy a magyar valuta a külföldön végbement valutacsoportosulások vonzási körébe fog kerülni s így nemzetközi segítség fogja a mi problémánkat megoldani s ezzel az egyedülvaló kísérlettel befolyásolni, előre ki volt zárva. De beállott a nagy magunkramaradás, a természettudományi értelemben vett elszigetelődés abban a tekintetben is, hogy míg a világháború előtt minden valutarendezés az aranyfémből indult ki, s arra tért vissza, semminemű aranykincsünk nem lévén, kétségtelen volt, hogy az aranyprobléma nálunk végzettszerűleg elvált a pénzproblémától s ezáltal váratla-

nul a főkérdésnek, a pénz misztériumának oly megfigyeléseihez juthattunk, amelyeket a legboncolóbb emberi elme sem tudott volna ilyen kényszerű pusztaságban és emberi akarat által nem befolyásolható módon előteremteni. E kettős izolálás által a magyar valuta újjáteremtésének a problémája messze túlemelkedett a rendes körülmények között létrejövő valuta-rendezéseken, ahol vagy a pénzlábnak újraszabályozásáról, vagy egyik fémmel a másik fémmel való fedezeti kicseréléséről volt szó s amelyekről úgyszólván, az ideiglenes, vagy legalább is az illető korszakhoz kötött közvetlen reformok és viták eltakarják, aminthogy mindig el is takarták, a pénz igazi lényegére való ráeszmélést. Miután nálunk sem ércalapra, sem a külföld segítségére gondolni nem lehetett, összes erőnket arra a feladatra kellett összpontosítani, hogy hogyan lehessen ebből a végzetes mélységből, amelyet a legyúrt és meghasogatott magyar gazdasági élet akkor jelentett, eljutni önerőnkből az értékmérő biztonságához, tehát oly csereeszközhöz, amely valóban képes arra, hogy a gazdasági élet szertehuiló jelenségeit áthatja a biztonság föltétlenül szükséges eszközével és ez eszköz használatának tudatával. Elméletileg nézve ma, utólag, az akkori keserves korszak tanulságait, azt kell mondanunk, hogy a pénz igazságainak felismerése szempontjából alig lehetett volna több összevágó, együtttható tiszta tanulságot jobban kikémleni, mint abban az elkeseredett helyzetben, amelyet a háború utáni Magyarország a kommunizmus elvonulása után jelentett. Ebből megint az következik, hogy ha most — minden személyi vonatkozástól eltekintve — visszanezhetünk ama valutakísérlet lefolyására, eredményére és eredménytelenségére, helyességére és hibáira, akkor a pénz nagy problémája szempontjából oly képletekkel és tanulságokkal lettünk gazdagabbak, amelyek bátran vetekedhetnek bármely vegyi vagy fizikai kísérlet tanulságos megfigyeléseivel.

A magyar valuta megszerkesztése céljából 1920. december 21-én a magyar országgyűlés elé terjesztett tervem nagy része az akkori időleges pénzügyi helyzetre vonatkozott, amelynek ma, miután a körülmények lényegesen megváltoztak, sem a politikai élet, sem az elméleti megfigyelés szempontjából érdekessége nincs. Ezzel szemben magának a „semmiből való valutateremtésnek“ a vázlata nemcsak azért bírhat érdekléssel, mert sok részben később igazoltatott igazságaiban — részben Cassel és Keynes világhírré méltán szert tett levezetései és jövendölései által is —, hanem azért is, mert félbemaradt konstrukciói később más valutajelenségek által a külföld nagy államaiban nyertek igazolást. A terv, amely akkor az ország közvéle-

ménye elé terjesztetett, három részből állott: az egyik az adórendszer kiépítése, a második a földbirtokreform lehetővé tétele, a harmadik az új valuta megteremtése; e látszólag külön feladatok a legszorosabb összefüggésben állottak egymással és belső láncok kötötték egymáshoz a terv hármas tagozatát. Az államháztartás folyton növekvő és immár végtelenbe veszni látszó hiányának megszüntetésére némely fogyasztási adók (gyufaadó) beépítésén kívül a forgalmi adó behozatala vétetett alapul. Az elgondolás az volt, hogy oly országban, ahol a veszített háború folytán a közhatalom és az egyén között meglazultak a kötelékek, a bevalláson nyugvó és szociális igazságokat tekintetbevevő egyenes adókkal nem lehet pénzügyi eredményt elérni, hanem amint a napóleoni háborúk pénzügyi nyomora meghozta a minden város szélén beszédett akcizák rendszerét, úgy a modern gazdasági berendezésnek megfelelően, általános akcizát kell behozni, és ez a forgalmi adó. Hogy csakugyan ez az elgondolás volt egyedül alkalmas arra, hogy az államnak megfelelő jövedelmi forrásokat nyisson meg, azt bizonyítja az a tény, hogy bár e népszerűtlen adónemet életbeléptetése után sok oldalról támadták, e támadásokat a megszokás hatalma teljesen elhallgattatta és ha azt az egyetlen adatot hozom fel, hogy az 1937/38. évről szóló magyar állami költségvetésben csak az általános forgalmi adó tétele 11712 millió pengővel van előirányozva, s hogy a forgalmi adók 1936/37. évben 139 millió pengőt hoztak be, akkor, amikor a földadó 30 milliót, a jövedelemadó pedig 36 milliót kell, hogy beszolgáltasson, akkor minden túlzás nélkül meg kell állapítani, hogy ezt a forgalmi adót, amely legfőbb oszlopa államháztartásunk egyensúlyának, hosszú időkre lehetetlen lesz a magyar állami pénzügyekből kitörölni és nemzedékek fogják hirdetni azt az igazságot, hogy a háborúk az unokákra is rágördítik kényszerterhüket.

A pénzügyi terv másik két része első pillanatra is szoros összefüggésben állott egymással, holott az igazság az, hogy a harmadik rész, tudniillik a valutarendezés voltaképpen a forgalmi adó behozatalával, vagyis az államháztartás kiegyensúlyozásával kezdődött. A második részt említettem azért, mert az akkor megkövetelt földreform belekapcsolódott a pénzügyi kérdésbe és magába a valutarendezésbe azért, mert mindkettőnek főtényezője az az egyszeri vagyonváltság volt, amely a valutakérdést a földbirtokreformmal összekötvén, a két problémát közösen akarta, mégpedig a magántulajdon rendszerének alapján, tehát nem állami kezeléssel, dűlőre vinni. A vagyonváltságtörvény a földbirtokkal rendelkezőtől éppúgy vagyonleadást kívánt, mint a betétek vagy az értékpapírok tulajdonosaitól, még-

pedig itt is maximálisan 20% erejéig, azonban azzal a különbséggel, hogy a nagyobb birtokokból ekként leadott földterületek földreformcélra használtassanak fel akként, hogy azokat a kisebb földbirtokra vágyó gazdasági rétegek magukhoz váltsák s az ekként befolyó papírkoronamilliárdok megsemmisíttessenek. A földhözjuttatás nagy problémáját, mely nem tartozik e dolgozat keretébe, most kívülhagyva, csupán azt jegyzem meg, hogy e művelet által, dacára annak, hogy megnyirbáltatott az eredeti tervezet, s dacára annak, hogy később végrehajtása is megakadt, nem kevesebb, mint 472.000 katasztrális hold jutott a magyar állam birtokába, amely később, ha másra nem, alkalmasnak látszott külföldi kölcsön fölvételére. A pénzproblémát azonban ennek a közgazdasági tervnek nem az agrároldala jelenti, hanem az, hogy világosan a forgalomban levő pénz mennyiség nagyfokú megcsökkenése volt a valutatervezetnek, az államháztartás egyensúlyának tervezett helyreállításán kívül, az alaptényezője. Ha megemlítem azt, hogy a vagyonváltság teljesen arra volt szánva, ami a vagyonváltságról szóló első törvényben kifejezésre jutott, hogy az nem használható fel az állam rendes kiadásainak rendezésére, hanem kizárólag az új pénzürték megteremtésére kell, hogy szolgáljon, akkor érthető, hogy miért volt szükség, nemcsak arra, hogy a részvénytársasági vagyont a vagyonváltság ne az egyes részvényeseknél keresse, hanem maguknak a részvénytársaságoknak a tőkéjéhez mérje és tőlük kívánja azok egyszeri beszolgáltatását, valamint ugyanez alapon világos volt az is, hogyha ezen ingóértékeknek s a betétek megfelelő hányadának beszolgáltatása által a pénzürtékét fel lehet emelni akkori lezuhanásából, akkor ezek az adózók tényleges tőkében nem fognak kevesebbel rendelkezni, mint a nehéz műtét végrehajtása előtt, éppen azért, mert leromló pénz helyett egy jobb és elismert pénznemben fognak a részvények, illetőleg a betétek fölött rendelkezni. Ezért van az, hogy az 1920. december 21-én előterjesztett pénzügyi tervből a közönséget és a közvéleményt egyetlen mondat ragadta meg, ez a következő, a nemzetgyűlés naplójában olvasható főmotívum: „Ha tervem sikerül, akkor a bankopres meg fog szünni rövid idő alatt“.

Miután e dolgozatnak semmiesetre sem az a célja, hogy valamely pénzügyi politikának legyen a szószólója, még kevésbé az, hogy az elmúlt politikai helyzet különleges földtani gyüremléseinek panorámáját támassza fel, hanem kizárólag a pénz misztériumának felderítésére akar szerény alkalmat adni, ennél fogva csak annyit kell megemlítenem, hogy a terv nem volt végrehajtható s midőn szerzője a felmerült akadályok folytán távozott

helyéről, nem is ismételték meg ezt az elgondolást s az azon alapuló valuta-teremtési műveletet. Ez azonban semmit sem jelent abban a tekintetben, hogy nem alkalmas a pénz igazságainak földerítésére, mert a természettudományok egész előrehaladása azt bizonyítja, hogy tömértelen próba, rengeteg elszántság s mindegyre megismétlődő egyéni tragédiák között folyik le az orvosi, természettani és vegyi igazságok föl kutatása. Kétségtelen, hogy ez a pénztudományban sem lehet máskép, és csupán a közgazdasági elméletek aránylag fiatal kora okozza azt, hogy nem merjük levonni egyes jelenségeknek mélyreható következtetéseit, még akkor sem, hogyha azok éppen a mi életünkön, vagy a mi nemzedékünk sorsán tombolták ki magukat, holott azt valóban hiába várjuk, hogy mások, távolállók fogják a mi isméink számára az igazságot leszűrni és napvilágra hozni. Így kell tehát kiindulnunk az 1920/21-iki magyar valutakísérletnek abból az alap-tételéből, hogy a valutateremtésnek első és elengedhetetlen követelménye az állami bankóprés megállítása, vagyis az, hogy az államnak, amely azt akarja, hogy neki oly értékmérője legyen, amely valóban a magántulajdonon alapuló gazdasági rendnek és társadalmi berendezéseknek lelkét képezi, a közület háztartását úgy kell berendezni, hogy azt a tisztán kitermelendő értékmérőt az állam meg ne hamisítsa. Ha már mellékesnek látszik, de a fentemlített kísérlet szempontjából el nem hallgatható az a tény, hogy a magyar bankjegyforgalom 1921. január 7-én papírkoronában 14.3 milliárdot tett, a vagyonváltság első megnyilvánulásakor, május 23-án 12.7 milliárdra csökkent, az előbbi terhek kifizetésére szánt mintegy 2 milliárd, államjegy formájában csak szeptember elején vétetett igénybe, amikor is 18.3 milliárd korona volt forgalomban, ellenben az államkincstár először október 15-én vett föl 580 millió koronát saját céljaira akkor, amikor már a terv szerzője eltávozott hivatalából. Ha ehhez hozzávesszük azt a rendkívüli fontossági! tény, hogy amikor a magyar pénzjegyek tömege 1921. május végére minimális összegre zsugorodott össze: ugyanakkor és ugyanolyan mértékben megtörtént az akkori papírkorona valutának a külföldön való emelkedése is. A korona svájci jegyzése, amely 1920. decemberében egy árnyalattal állott egy svájci centimé alatt, 1921. május végére 2.85 centimesre emelkedett, ami azt teszi, hogy valutatüneményt látunk, mely a pénzérték külföldi mérésén nyilvánult meg akként, hogy egy félesztendő alatt majdnem kétszeresére emelte a magyar pénz értékét a külföldi valutához hasonlítva e megkezdett és a külföldön annyira méltányolt kísérlet. Miután a közgazdaságtan tüneményeiben éppoly kevésbé jelentkezik vélet-

lenség vagy boszorkányjárás, mint a fizikai tanterekben, vagy a bonctani vizsgálatoknál, kétségtelen, hogy ez a jelenség a valutaigazságnak olyan felbukkanását mutatja, amely mellett a legelfogultabb szemlélő sem mehet el anélkül, hogy legalábbis ne jusson az eszébe, hogy talán ideje, megszokott közömbösségével szakítva, a pénz sorsa és misztériuma iránt annyival is inkább érdeklődni, mert hiszen azok az elméleti igazságok, amelyeknek a lángja itt átvilágít s a kísérlet mögött fölismerhető, nem valamely levegőben járó fantomok, hanem a való életnek a füzéből származnak, ami azt teszi, hogy hibás alkalmazásuk nemzetek gazdasági létét perzselheti föl, amíg azok megismeréséből, csakúgy, mint a természettudományokban, az állhat elő, hogy a kikutatott törvényszerűséget a magunk, sőt az egész emberiség hasznára fel tudjuk használni.

Az olvasót mentesíteni akarom attól, hogy bármely tekintetben is az 1921-ik év magyar valutakísérlet érdekességére, vagy jelentőségére akarnám rávezetni. Ez a röviden jelzett kísérlet, amit én bevezetősoraimban is mondtam, csupán alkalom arra, hogy ennek a segítségével a valutakérdésnek legmélyebb jellegét és viszont a világháború által okozott korszakos valutaváltozásoknak a kialakulását szemléltető módon föltárhassuk. Nagy tanulságok azok, amelyek máris kiütözköznek az elmondottakból, amelyek azonban feledhetetlenek, annyira, hogy ezek nélkül azokat a rendkívüli háborgásokat, csalódásokat és gazdasági károsodásokat megérteni sem nekünk, sem a külföldi megfigyelőknek nem lehet, amelyeket a pénzjelenségek helytelen elképzelése zúdított az egész emberiségre és legkivált annak modern államaira. A mi valutakísérletünk tudniillik messze világító módon bizonyít négy sokat vitatott és mégtöbbször félreértett tételt. Az egyik az, hogy két külön kérdés a valutaprobléma és az aranykérdés. A második, hogy minden olyan politikai vagy társadalmi programra, amely az államtól várja, hogy olyan valóságos értéket teremtsen, amely a pénz rendszerének az alapját megteremti, csalfa délibáb után szalad, sőt a legtöbb esetben meghamisítja magának a pénznek a lényegét.

A harmadik alapvető megfigyelés ekként szól: A pénz értékére elsősorban a pénz mennyisége van hatással. A sok pénz pénzrontást jelent. A negyedik igazság, amely az 1921-iki magyar kísérlet mögül előbukkan, az, hogy a pénzmennyiség lecsapódását s ezzel a pénzérték emelését, illetve lebukásának megállítását csak egyszerre lehet eszközölni, a bankóprés hirtelen megállításával, mert a hosszú időre tervezett pénzlezsugorítás azt

jelentené, hogy az árak és a bérek lassú és fokozatos letörésére kell berendezkedni az egész gazdasági életnek, ezt pedig sem a termelés, sem pedig a szociális elhelyezkedés el nem bírja.

Ha talán áliításaim merészeknek látszanak, megvan az az előnyük, szemben igen sok elmélet, igen sok politikai program hangos tételeivel, hogy a maguk egyszerűségében igen világosak. És ha valaki kételkednék abban, hogy csakugyan ezek az alaptételek azok, amelyekről egyedül kap kellő perspektívát a modern világ valutaképének szemléletére, akkor azok a rendkívül izgató események, azok az egymást fölváltó pénzkísérletek, melyekben a világháború befejezte óta az emberiségnek része volt s melyek oly mérhetetlen anyagi és erkölcsi károsodással jártak, a maguk filmszerű, izgató elvonulásával bizonyára meg fogják győzni az ellenkezőről. Míg ellenben, ha a magyar valutakísérletnek ezeket a tanulságait nem hajlandó vállalni, akkor alig fog tudni olyan álláspontot elfogadni, ahol lábát megvetheti és az állandó törvényszerűséget ki tudja hámozni az események, vagy a divatos szólások mind sűrűbben gomolygó káprázatos ködéből.

Most már itt az ideje, hogy műszerünket felállítván s egy tényleges kísérlet kézzelfogható lefolyására támaszkodva, elővegyük azt a nagy bűvös tükröt, amelyet e könyv elején felmutattunk, hogy a modern világ képét a világtörténet legnagyobb választóvonalán, a világháború óriási szakadéknak szélén, mind a két ábrázolatában bemutassuk.

A napóleoni háborúk alatt történt először, hogy egész Európának pénzrendszere megrokkant és ugyanaz a helyzet állott elő, amelyet az 1914—18-as évek apokaliptikus sodrása reánk hozott: megtörtött a pénz, az értékmérő, melyhez mindenki igazodott, melyben mindenki bízott és ugyanakkor megszakadt az európai államoknak egymással való valutakapcsolata is. Ez a kapcsolat természetesen akkor még sokkal gyöngébb és kisszerűbb volt, sem mint az majd egy század múlva, közvetlen a világháború előtt a maga nagyszerű méreteiben az emberiség rendelkezésére állott. A pénznek napóleoni bukásáról nagyapáink még sokat tudtak beszélni, amennyiben arra emlékeztek, hogy 1811-ben hirtelen minden bankó elvesztette értékének negyötöd részét és egyötödére csökkent. Érdemes ma kiánsni amaz első nagy értékcsökkenési, devalvációs rendeletet, amelyről a világháború előtti nemzedék azt hitte, hogy már a múzeumok lomtárába került nevezetesség és furcaság, holott mi egyszerre csak arra eszméltünk, hogy még szörnyűbb skálában estünk keresztül ugyanazon a pénzváltozáson. A rendelet a maga nevezetes régies mondataiban ezt hirdeti:

Mi Első Ferentz Isten Kegyeleméből Ausztriai Tsászár, Magyar és Cseh Országoknak Királya .s a.t

Királyi Gondoskodásunknak régtől fogva fő-tárgyai valának a. Bankó-czédulák; .s azokat is, a. mellyeket az Országgyűlésére összevgyűltt Karok és Rendek több ízben Élőnkbe terjesztették emlékezetünkben tartóan; nem tsak azon Jussunkról, melly szerént azokat szaporíthatnánk, lemondottunk, hanem arról is, hogy lehetne bizonyos egymás után következő időkben azoknak számokat megkissebbíteni, .s azoknak a. pengőpénz. betsével egyforma betset szerezni, gondoskodtunk, .s hogy ezen Végre, a. mi Német Tartományaink .Lakosai Vagyonjaiknak egygy részét feláldozzák, közrebotsátott Királyi Levelünkben meghatároztuk.

Valamint a. rendkívül való, .s minden hibánk nélkül, esett Történetek, a. fellyebb való Esztendőkbén Bennünket arra kényszerítettek, hogy a. nagyobb Gonosz. elhárítása végett a. Bankóczédulák számát szaporítsuk: úgy most, ugyan azok a. környülállások .s a. dolgok. öszveköttetései, azt mutatják, hogy a. Bankóczédulák. számát apródonként kisebbíteni, .s azoknak betset, tsendesen egymás után következő időkben felemelni, akarni, sikertelen .s a. kívánt tziel elérésére híjába való törekedés légyen. Ügy vagyon a. dolog. A. jó pénz apródonként elenyészvén, a. Bankóczédulák. Betsének minden rend.s törvény nélkül való változása utoljára annyira ment, hogy egynéhány napokig a. Kereskedők 100 forint jó pénzért 1200 Bankó-forintoknál többet fizetnek.

A. Bankóczédulák. betsének ezen veszedelmes változása, valamint különösen minden személynek Tulajdonait .s Birtokait veszedelmmel fenyegeti, megfojtja az iparkodást, elbontja az alkun épültt öszveköttetések, .s e.képpen, közönséges bizodalmatlanságot .s félelmet okoz: úgy a. Közönségre nézve, midőn a. Köz-szükség. kipótlására rendelt jövedelmeket bizonytalanságba hozza, a. Bankó-cédulák. változó Betse a. dolgok. árát is azon változás mértéke szerént felviszi, következésképpen a. köz-szükségre kiadandó summákat is neveli; úgy hogy ezen okra nézve a. Kormány-szék is osztán mindenféle Adót felemelni kéntelenitessen. Hogy tehát a. már eddig is ennyire nevedett Gonosznak jókor .s hathatósan ellene állhassunk, mivel a. gyengébb eszközök már semmit sem használnak; maga a. dolog .s az unszoló szükség kiáltja, hogy erősebbeket .s egyszerre mindjárt használó Orvosságokat vegyünk elő.

A. vala ugyan a. mi Igyekezetünk, hogy a. mi Alattunklévők alkunn épültt Jussainak minden megsértődése nélkül, a. bankóczédulák. számát

apródonként fogyasszuk, hogy így a Bankóczédulák. végső Betse-veszte-ségének ellent álljunk, .s ennek régi, a pengőpénz Betsével egyező Betsét helyreállítsuk, a. pengőpénzt visszahúzhassuk, az elrejtett pénznek közre-botsátását eszközölhessük, .s a. főbkeket azon okok közül, melyek miá a. pengőpénz vagy idegen Országra kivetett, vagy pedig a. Hazában elrej-tetett, elhárítván, azt a. Hazánkban megtarthassuk; melly kegyelmes szán-dékunkat még 1810. Februárius 26. a. mi örökös Német Tartományainkban közönséges Hirdetményeinkkel ki is nyilatkoztattuk.

Költt a. mi Fő-Hertzegei Városunkban Bétsben, Februárius. 20. napján, 1811. Észte. Ferentz msk. Gróf Erdödy Jó.sef msk. Fáy Barnabás msk.

A XIX. század, pénznyelven szólva, abban telt el, hogy kiheverte a napóleoni pénzbukást. Azt mondhatjuk, hogy ez a folyamat az 1890-es években fejeződött be, tehát nem kevesebb mint országok szerint 50—90 esztendő kellett ahhoz, hogy az, amit a szó legszorosabb értelmében világ-valutának nevezhetünk, átfogja a földgömb összes művelt és egymásra utalt részeit. Köznyelven szólva, ez azt jelentette, hogyha 1890-től több, mint húsz esztendeig, tehát 1914-ig valaki egy százkoronás bankjeggyel elindult utazni a világ körül s azt először német márkára, azután a német márkát orosz rubelre cserélte fel, ha a japán határon a rubelből yent vál-tott s átkelt a Csendes-óceánon, ezt a yenmennyiséget előbb amerikai dol-lárrá, később az amerikai dollárt angol fonttá váltotta föl, mikor pedig kikötött a francia parton, ebből az angol valutából francia frankot, a meg- kapott francia frankból svájci frankot s abból, mikor Buchsnál átlépte az Osztrák-magyar monarchia határát, megint osztrák-magyar pénzt szerzett: pontosan megint 100 korona tulajdonosa volt. A világ át volt hálózva tehát egy általánosan elismert értékmérővel s miután nemzetközi megállapodások-hoz jutott a kereskedelem, ez az értékmérő az aranyvaluta volt. Volta-képen már a XIX. század második felében, tehát a mi történetírásunk szerint az 1867-es kiegyezéstől kezdve, eldőltnek látszott az a kérdés, hogy minden egyes országnak külön és az emberiségnek viszont együttesen a legnagyobb érdeke az, hogy az a mérőeszköz, amely bárminemű gazdasági érték változását méri, állandó maradjon, vagy a mai nemzetközi szólás szerint stabilizálva legyen. Nem volt kétség, sem az elméletben, sem az államok gyakorlati politikájában arra nézve, hogy csak egy állandó és meg nem hamisított értékmérő biztosíthatja egyrészt a társadalmi rendet, mert mindenki tudja, hogy midőn elszámol a másik magángazdasággal, akkor vele egyenlő értékalapon áll, de másrészt csak ez biztosíthatja a társadalmi

fejlődést is, mert minden magángazdaságnak tudnia kell, hogy az idő elmúlásában a szerződések lejártakor minden megváltozhatik, csak az az értékmérő marad ugyanaz, amelyben a kötelezettségek vállaltattak. Azt lehet mondani, hogy a XIX. századnak különben igen érdekes pénztörténete voltaképpen csak két nagy jelenséget mutat, de mind e két jelenség a maga kifejlődésében végeredményben ugyanazt a világvaluta-állandóságot akarja létrehozni, amelyhez a XIX. század vége, miként említettük, tényleg el is érkezett. Az első jelenségcsoport a két fémnek a sárga aranynak és a sápadt ezüstnek a küzdelme volt, vagyis az aranyvaluta és a bimetallizmus harca. Európai szempontból s a mi mai érdeklődésünk tekintetében itt legnevezetesebb az úgynevezett „latin pénzszövetség“ volt, amely 1865-től 1885-ig azt kísérte meg, hogy hogyan lehetne értékmérő gyanánt az aranyat és az ezüstöt egyaránt használni. A kiindulási arány az a nevezetes szám volt, amely azután annyiszor ismétlődött az egyes államok valutaharcaiban, tudniillik az, hogy az ezüst értéke úgy aránylik az aranyhoz, mint 15V& az egyhez. Ez a mágikusnak hitt viszony azonban rögtön fönttarthatatlannak bizonyult, mivel az úgynevezett sápadt fém, az ezüst, a túltermelés folytán rohamosan hanyatlani kezdett értékében s végül már a latin államok (Franciaország, Belgium, Olaszország, Svájc, Görögország) sem bírták ki azt a valutasantítást, amely laikusán kifejezve abban állott elő, hogy az értékmérő két lábon állott, amely lábak azonban nemcsak, hogy nem voltak egyenlők, de nem is lehettek, mert természetes, hogy az aranytermelés egészen más feltételektől függött és ezért tökéletesen eltérő eredményeket is hozott, mint a másik fémnek, az ezüstnek a Termelése és felhasználása. A kereslet és kínálat örök gazdasági törvénye lehetetlenné tette azt, hogy az arany és ezüst, amelyek különböző mennyiségben kerülnek elő a föld alól, megtartsák egymáshoz való árvizonyukat oly ridegen, mint valamely egymáshoz kapcsolt csillagrendszer s így a két fém közötti árhullámvás kellett, hogy visszahasson az értékmérőre, amelyben őket alkalmazták s előbb-utóbb kellett, hogy összetörje ezt az értékmérőt: az emberiség a latin unió felbomlásánál jött rá arra a tudatra, hogy minden országnak csak egy és nem több értékmérője lehet. Nevezetes, hogy ugyanezt a nagy igazságot, amelyet a napóleoni háborúk után beállott fejlődés kitermelt úgy a tudomány, mint a politika számára, a világháború okozta szörnyű megrázkódás megint kirázta az emberek fejéből.

A második vonala a világháború előtti valutafejlődésnek az volt, hogy minden ország igyekezett az aranypénz alapjára helyezkedni és annyi ara-

nyat gyűjteni, hogy nemzetközi viszonylatban kellő fedezettel rendelkezék. Ausztria-Magyarországban egy nagy pénzügyi lángész, Wekerle Sándor volt az, aki 1890-ben, az osztrák körök ellenzése dacára is, keresztül erőszakolta az aranyvaluta behozatalát, mégpedig oly formában, amelyet a világháború tapasztalatai is a legtökéletesebb modern valutaberendezésnek tartanak. Ezáltal a kettős fejlődés által jutott el az egész művelt világ és különösen Európa az értékmérő állandóságának arra a nehezen kiküzdött állapotára, amelyen, túlzás nélkül mondhatjuk, az egész magángazdasági alapon nyugvó nemzetközi érintkezés megállhatott és kifejlődhetett. Annyira természetes volt, vagy legalább is annak látszott ez a hatalmas valutavilágrend, hogy szinte elfeledték apáink, hogy mily nagy gazdasági fejlődés és mily hatalmas tökemunka van emögött: már-már oly természetesnek és magától adottnak látszott, mint a levegő, amelyet éppen azért nem veszünk észre, mert tiszta és átlátszó. Ebből állott elő az az optikai csalódás, amelyet mi, a háborút átélt nemzedék szenvedtünk meg; tudniillik a nemzetközi aranyvalutának a tökéletes és zajtalanul működő volta előbb-utóbb szinte természeti jelenség gyanánt tűnt fel a politikusok és közgazdák előtt és ugyanebből származott az a lelkiség, mely a pénzt, az értékmérőt és annak minden problémáját úgy tartotta és elválaszthatatlannal összekötötte az aranykérdéssel. Megismétlődött az emberiség egész gazdasági történetében tehát az a jelenség, amit minden ember, ha csak valamit is ért a lélekbúvárláshoz, tapasztal, hogy minden funkciója egységesnek és természetesnek mutatkozik mindaddig, meddig a belényiláló fájdalmak, az elszenvedett lelki vagy testi válságok fel nem tárják előtte azt, hogy az az egységesnek látszó, természetes boldogságot jelentő tünemény voltaképpen rendkívül bonyolult erők összelműködésének az eredője. Ez, amiben a világháborút közvetlenül megelőző korszak, illetőleg pontosabban a századválasztó 1900. évig tartó békés történelmi idő elringatta mindnyájunk elképzeléseit és beállítottságát: ez az oka annak, hogy oly nehezen tudjuk ma a valaha egységesnek látott tünemény alkatrészeit egymástól megkülönböztetni és például a valutakérdésben is úgyszólván külön önanalízis által vagyunk csak képesek arra, hogy elválasszuk egyrészt a minden államban külön jelentkező azt a legfőbb parancsot, hogy a saját értékmérőjét a saját erőfeszítéséből teremtsen meg és állandósítsa, másrészt pedig azt, hogy a nemzetközi érintkezés számára a világáruvaluta rendes működését a világ államai biztosítsák.

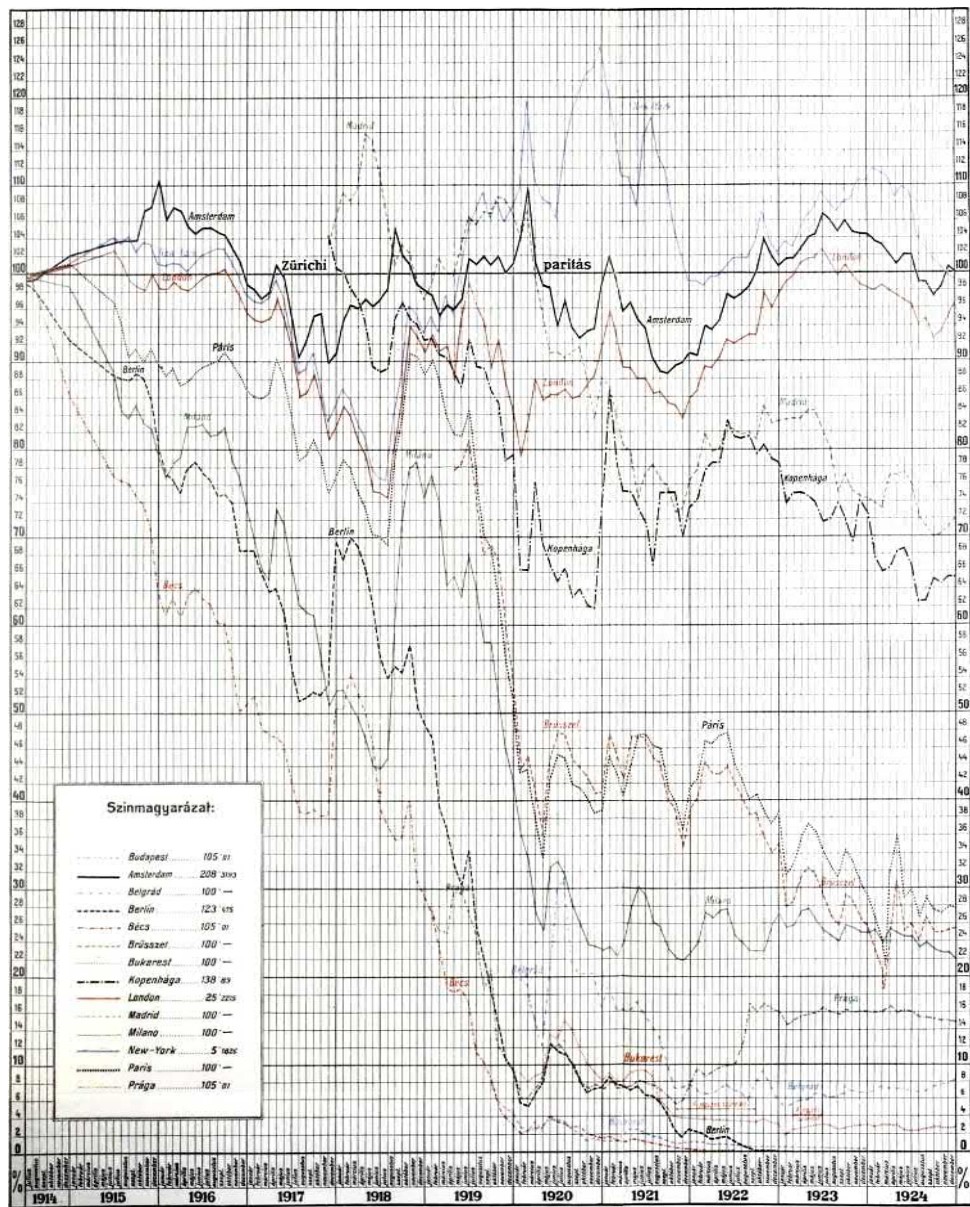
Szándékosan történt az, hogy ez utóbbi sorokban, midőn a napóleoni háborúk után európaszerte, sőt világszerte kiküzdött valutaállandóságról beszéltem, mindig a XIX. század utolsó éveit említettem, sőt ezen túlmenve, az 1900-as évet, a század-választót írtam föl olyan elhatároló dátum gyanánt, amelynél ez a nagy világfejlődés elérte tetőfokát. Jól jegyezzük meg, nem 1914-et, tehát a világháború valóságos megkezdését, hanem egy másfél évtizeddel előbbi időszakot, 1900-at és az azt követő éveket kellett e nagy világfejlődés csúcsa gyanánt odaállítani. Mert most jön a pénz misztériumának egyik legizgatóbb és legkáprázatosabb tünete. Míg a politika és a történetírás csak 1914-ben, vagy az azt közvetlenül megelőző két balkánháborúban, tehát 1908-tól 1912-ig eszmélt arra, hogy Európa rendjének fölfordulása várható, addig ez a sajátságos és rejtelmes értékmérő, a pénz, már régebben mutatta, hogy valamely földalatti erő kitörésére lehet számítani. Nincs meteorológiai intézet, amelynek szeizmográfja oly érzékenyen jelezné valamely más világrészben végbemenő földrengésnek a föld kérgeiben történő rándulásait, mint ahogy a valuta látható megmozdulása évekkal előre mutatta a maga különös jelzőkészülékével azt, hogy valamely rendkívüli és valószínűleg egész földrészünkre kiható, sőt a távoli világrészekre is átcsapódó történeti megrázkódásra lehetünk elkészülve. A pénznek ez a rejtélyes érzékenysége valóban olyan telepátia benyomását teszi az emberre, mintha egy évtizeddel előre megérezte volna ez a rejtélyes fluidum az eljövendő nagy időket, sőt grafikonban elének vetítette, mint valamely bibliai látományt. Csakhogy az emberiség nem értette meg, hogy a nagy és rejtett értékmérő, a pénz mit akar nekünk mondani. Ma, az akkori ártáblázatokat elolvasva, ijedve látjuk azokból, hogy a pénz tudta, hogy egy nagy, elkerülhetetlen, világra szóló katasztrófa készül. Ez a sajátságos és megdöbbentő pénzsejtelem a következőkben volt az értékmérő számtábláiból leolvasható. Az élettan kutatásai szerint ahhoz, hogy egy felnőtt emberi szervezet életben maradhasson, szükséges az, hogy egy felnőtt ember naponként magához vegyen 120 gramm fehérjét, 90 gramm zsírt és 330 gramm szénhidrátot átlag. Ha ezt megfelelő alakban magához veszi, él, ha nem bírja megkapni, elpusztul. Az emberiség fennmaradása attól függ, hogy annyi milliószor és annyi napon át kapja meg ezt az adagot, ahány millió embert fenn akar tartani. Minden országnak tehát annyi milliószor kell naponként ezt a fehérjét, zsír- és szénhidrát-mennyiséget létrehoznia, ahány felnőtt embert el akar tartani, gyermekekre mindig megfelelő kisebb arányt számítva. Ennek az anyagbeszerzésnek azonban ára

van. Most már egyszer csak azt látjuk, hogy 1900-tól kezdve, 1906. után gyorsulva, minden országban rohamosan kezd növekedni az ára a legfontosabb fogyasztási cikkeknek, vagyis a fehérje és a szénhidrát beszerzési költségeinek. A világ egyszer csak pénzében kifejezve többet fizet, mint eddig, azért, hogy megtudjon élni. A statisztikai táblák mindazok számára, kik különféle nemzetek táplálkozásának eredményét összehasonlították, azt a különös tapasztalatot nyújtották, hogy bár nemzeti szokások és éghajlat szerint mindegyik nép más-más termék alakjában veszi magához ezt a fehérje- és szénhidrát-tömeget, a különböző termékek ára egyaránt drágulni kezd, vagyis ugyanazon pénzösszegért csak kevesebb szénhidrát és fehérje szerzhető be. A közgazdasági kutatások rávilágítottak arra, hogy míg az angol munkás több húst fogyaszt, addig a német népességnél a burgonya fogyasztása jár legelői (100 tonna áruból 17 tonna), az olaszoknál egy család legfontosabb évi tápláléka 650 kg kenyér, 100 kg makaróni, 50 liter bor, 50 liter olaj és 50 liter ecet. Ellenben Japánban már a legfontosabb táplálékok a következő sorrendben következnek: rizskása, azután só, retek, befőtt gyümölcs és hal. Ha most már mindezen államoknak az 1900—1912-es ártáblázatát összeállítjuk, ijedve látjuk, hogy az árdrágulás egyformán halad, vagy legalább is annak iránya ugyanaz, a legkisebb áremelkedés a fogyasztási cikkek 15%-kal való megnövekedését, a legnagyobb 38%-os felszökését jelenti; durva átlagban 1900-tól 1912-ig az emberiség fehérje- és szénhidrát-beszerzésének költsége 25%-kal, tehát egynegyed résszel megrágult. Ha most már azt kérdezzük, hogy micsoda összefüggés lehetett abban, hogy éppúgy megrágult az amerikai családok legfontosabb fogyasztási cikkeinek ára (Amerikában a legfontosabbak közé tartoznak a tyúk és a sör is), mint Japánban a rizs és a retek, Angliában a marhahús, Németországban a burgonya ára s mindezek egyszerre, de minden összebeszélés nélkül elkezdtek rohamosan emelkedni?, — a felelet erre az, hogy ennek csak olyan oka lehet, amely minden országban megvolt, amely 1908-ban mindenütt létezett és amely nem függhetett össze sem valamely különleges árucikkkel, sem valamely országgal. Sőt ennél még valami másnak is kellett itt megnyilvánulnia, kellett, hogy az áruknak egy olyan tulajdonsága is legyen, amely nincs maguknak az áruknak anyagában. Mert az áruk nem változtak. Éppen annyi a szénhidrát- és fehérjetartalmuk 1900-ban, mint 1912-ben. Valami más változott bennük, olyan tulajdonság, mely kívül van rájuk vetítve. Az összes áruk árának Budapesttől egész Tokióig egyetlen olyan tulajdonsága van, amely közös mindegyikkel s ez az, hogy mindegyik áru

pénzzel cseréltetik ki, vagyis hogy az ár nem egyéb, mint az árunak a pénzhez való viszonya. Ebből következik, hogy ezen nevezetes tizenkét éven át nem az áruk változtak meg, hanem megváltozott ez a viszony, vagyis a közös tulajdonságuk: a pénz. Hogy miben változott, azt már a napóleoni háborúk alatt kimutatta az a nevezetes okmány, melyet 1810. június 8-án tettek le az angol parlament asztalára s amely nem volt egyéb, mint a „bullion comitee“ jelentése. Annak a bizottságnak tudniillik az volt a kötelessége, hogy állapítsa meg, mitől van a drágaság, amely Angliában háborús jelenség gyanánt mutatkozik s a felelet erre ez volt: „megvizsgáltunk minden számot, amit lehetett és azt tapasztaltuk, hogy a drágaság nemcsak Angliában van, hanem minden országban, hogy ez a drágulás állandó és folyton gyorsuló, ennek oka pedig az, hogy a pénz értéke csökkent, mert a pénz nagyon elszaporodott“. A pénz úgy elszaporodott, mint száraz időben a mezei egér és a pénz elszaporodván, kezdte megenni a pénz belső értékét.

Ha nem 1810-ben, hanem 1910-ben, tehát a világháború előtt négy esztendővel küldték ki volna ugyanezt a bullion-bizottságot, az ismét csak azt mondhatta volna minden országban: nem nálunk van csak drágulás, hanem egész Európában, az egész világon és ez egy nagy háború közeledéséhez mutat azért, mert a pénz értéke csökkent, mégpedig azért, mert a pénz és a pénz-helyettesítők, a papírértékek nagyon elszaporodtak a földön. A pénz és a pénz-helyettesítők nagyon megsokasodván, a pénz értéke csökkent világszerte és ez volt az a ritmus, ahol a pénz maga mutatta, hogy háború felé megyünk. A pénz belső értékét kezdte kienni mindenütt az a felhígítás, amely azáltal állott elő, hogy az újonnan születő tőkéket, sőt azoknál többet, oly létesítményekre fordították az államok, amelyek nem hoztak gazdasági hasznot, kamatot, tehát meddővé váltak a gazdasági vérkeringés számára, azaz a pénz megérezte, hogy hadikészületekre fordítja az emberiség a maga tőkeerejét. Amikor 1910-től 1912-ig ezt a nevezetes szeizmografikus kartogrammot leolvassuk, még sajátosabb tünetnyelhez érünk akkor, mikor 1912. esztendeje elkövetkezik. Ekkor a pénzzel nagyon különös dolog történik. Hasonlással élve, azt mondhatnám, hogy a pénz megbetegedett. Mutatkozott ez abban, hogy a pénz őfelsége, e bíborban és verejtékben született szuverén, annyi ragyogásnak és nyomornak ura, egyszerre úgy megbetegedett, hogy bezárkózott termeibe és többé nem bírta elhagyni szobáját. A pénz maga azt jelzi, hogy valamely nagy erőhatalom érkezik meg a világra és az megrettentíti őt. Azt mondhatnám, hogy a gazdasági életben, minden

A VALUTÁK HULLÁMZÁSA A VILÁGHÁBORÚBAN

országban, sőt minden egyén háztartása mögött megjelent egy kísérteties rém, úgy, mintha ma a jégkorszak előtti Ichthyosaurus teremne itt közöttünk. A hasonlat nem is helytelen, mert az emberek, bankok, szövetkezetek, részvénytársaságok mind apró kis lények ahhoz képest, midőn megjelent közöttük az Ichthyosaurus, egy roppant nagy pénzevő szörnyeteg, tudniillik az állam. Ez a gigászi fantom elkezdte megenni a pénz belső értékét, sőt 1912-ben már úgy megijesztette a pénzt, hogy annak elállt vérkeringése. Valóban, 1912-ben kitör a balkánháború s ezzel föltartóztatlanul megkezdődik az, amit a pénz egyedül sejtett előre, az emberiség legnagyobb katasztrófája: a világháború.

Annak bizonyosságául, hogy sem az orvosi tudomány legújabb próbatételei, amelyek pontosan megállapítják azt, hogy vajjon az epehólyag működik-e, sem a fizika röntgenfelvételei nem adnak pontosabb képet az emberi test belsejébe behatolt vagy ott eltokosodott golyóról vagy szálkáról, mint amilyen hihetetlen finomsággal jelzi ez a rejtelmes pénz azokat a földalatti megrendüléseket, melyek a történelem mélyében kitorőben vannak: erre nézve mégcsak egyetlen mérésemet kívánom az olvasó elé tárni.

Előbb már bátor voltam megemlíteni azt, hogy 1912-ben a pénz megbetegedett, kóros tünetek mutatkoztak rajta. 1912-ben, amikor diplomatáink még igen keveset tudtak arról, hogy egy nagy balkánháború veszedelmes szövetkezése van ellenünk készülöben: a pénz kezdett különös tüneteket mutatni. Ha szabad azt a kifejezést használnom, olyan volt, mint amikor a csillagász bemegy a laboratóriumába és meglepődve látja, hogy a szeizmográf ki van mozdulva helyéből. Semmi sem változott, a szobában rendben van minden, ki-ki végzi a maga dolgát, a levegőben sincs semmi észlelhető tünet, de valahol a föld alatt valami földalatti mozgás történhetett: ezt mutatja a szeizmográf. Ezt mutatta csakugyan a pénz 1912 június havában, amikor az összes diplomaták még hallgattak különféle okon: e nevezetes hónapban a magyar pénzvilágnak egyik legalaposabb ismerője figyelmeztetett engem arra, amit fel is írtam, hogy kell valaminek készülnie, mert a pénz ugyanazon jelenséget mutatja, mint a marokkói bonyodalom idején (1911. évben), amikor tudvalévőén szintén már egy világháború küszöbén állottunk és Franciaország összes tőkéit visszavonta a külföldről. A jelenségek, melyekről senki sem tudta, hogy miért idegesítik a pénzt, nagyon különösek voltak. 1912 elején Szerbia visszafizette két államadóságát. Ez merőben szokatlan vállalkozás volt eddig, nemcsak Szerbiában, hanem nálánál sokkal nagyobb államokban is. Az év júniusában mindaz,

ami francia pénz volt található Németországban vagy Ausztriában, egyszerre csak lábrakelt, különféle utakon kezdett kivonulni tőlük, anélkül, hogy diplomataik ezt látták, vagy okát sejtették volna. A pénzt, a tőkét kezdték elfojtani valami módon. Pénz nagyon sok volt, de sehol sem volt található. Ugyanaz a tünetény jelentkezett a világ közgazdasága terén, mint Kissármáson, az erdélyi földgázmezőkön akkor, mikor a földgázkutakat megnyitották. Ha az ember közel ment a forráshoz, amely nyitva volt, nem látott semmit, csak nagy földalatti dübörgés hallatszott, mert a gáz áramlása olyan színű, mint a levegő. Mikor azután nagy retesszel lefojtották a gázkutát, abban a pillanatban apokaliptikus változás történt: a földön mindenütt, amerre csak elláttunk, a kukoricák mellett, a lucernásban megnyílt a föld és apró sárvulkánok kezdtek felfortyanni, mint kis szökőkutak, körös-körül. Szakasztott így voltunk 1912 nyarán a pénzzel is. Nevezetesen addig, míg a pénz forgalma rendben van, tehát csak természetes funkcióit teljesíti, addig az ő áramlását senki sem látja, mert ugyanabba az irányba ömlik, amelyben az egész közgazdasági folyamat halad. De a jelzett időben valaki elfojtotta a pénzt és egyszerre itt is apokaliptikus változás történt az egész közgazdaságban; nemcsak nálunk, egész Európában is sárhullámok kezdtek felfortyanni. A pénz valahol megvolt, de rejtélyes módon oly tüneteket mutatott, hogy több kárt csinált, mint hasznot. Egyre szaporodtak a bezárt boltok és bankbukásokról írt az újság. Mindenütt láttunk ilyen sárhullámokat, melyek a pénznek sajátságos viselkedését és izgatottságát mutatták. Ez volt a balkánháborúk bekövetkezésének jelzése a nagy értékmérő által. Ezt végül betetőzte egy még különösebb jelenség, amelyet még ide fel kell írnom. Azt tapasztaltuk, hogy az első balkánháború idejében egyszerre mind a négy államnak, mely Törökországgal küzdött, hirtelen rengeteg pénze lett. Megállapítottam, hogy az első balkánháború alatt a Balkán-bankok kölcsönadtak Budapestnek, Bécsnek és egyes német pénzintézeteknek. Ez érthetetlennek látszott, mert hiszen a háború alatt egy ország sem ad pénzt, mert neki sincs elég, de legkülönösebb az olyan országoknál, melyek addig mindig adósok voltak és nem hitelezők. Nyilvánvaló, hogy egy vagy több entente-hatalom által a Balkánra küldött pénz eltévedt s onnét felnyomult Budapestre. Ez a természeti tünetény mutatta, hogy itt készül valami. Megint a második balkánháborúban, amikor Szerbia, Görögország és Románia ment Bulgária ellen, Bulgáriából tűnt el a pénz és nagy bőségben duzzadt föl Szerbiában, Romániában és Görögországban, tehát ott, ahol az entente érdekelve volt. Ha szabad egy termé-

szeti hasonlattal teljesebbé tenni a pénz e misztikus megvilágítását, nem tudnék jobb képet mondani, mint azt, hogy 1913 nyarán mint egy fiumei halásztársaság tagja, azt a különös természeti tüneményt tapasztaltuk, hogy oly adriai halfajták, amelyek addig mindig csak az Adriában voltak és a Földközi-tengernél tovább nem jutottak, egyszerre csak elmentek az Északi-tengerre és Cuxhavennél és Nordenhannál fogták ki őket a tengerből. Hogyan tévedhettek el az adriai halak annyira, hogy ők az Északi-tengerbe jutottak? Ennek a fizikai magyarázata az volt, hogy 1913-ban olyan hideg és esős volt a nyár, hogy az adriai tenger kihűlt azon régióiban, ahol ezek a halfajták úsztak és hol máskor meleg szokott lenni; ezért hiába vártuk őket Susáknál, azok kiúsztak az Északi-tengerbe és elfogták őket az északi halászok. Ugyanez történt a pénzzel is, amely elindult az entente pénztárából. A pénz öntudatlanul meg volt szokva ahhoz, hogy ő arra megy, amerre a Balkán van, a Balkán pedig arra van, ahol ő magasabb kamatot kap. Nem tudván földrajzot, elment oda most is, ahol magasabb a kamat és miután Magyarországon ekkor magasabb volt a kamat, mint a pénzzel megtöltött Szerbiában és a többi Balkán-országban, a pénz éppen úgy eltévedt vonulásának útján, mint az Adria hala. Amint látnivaló, a pénz annyira érzékeny mérce, hogy még az irányt is megmutatta, ahonnan a háború elkezdődött: az entente tőkehatalmai voltak e rejtélyes pénzvonulás mögött. Még egy adatot teszek ehhez, melyet egy newyorki bank jelentéséből írtam ki 1914-ben. Száraz üzleti nyelven ez azt mondta, hogy ők Amerikában 1914. év nyarán, júniusban, tehát még a végzetes szerajevói merénylet előtt, azt tapasztalták, hogy Franciaország 50 millió dollár aranyat hozatott át Európába és júliusban, tehát a hadműveletek előtt, újabb 45 millió dollár arany kelt útra ugyanezen az úton. Valóban, a pénz krónikája világosabban beszél, mint mindaz, amit a diplomaták később kiadott vörös, zöld, sárga és mindenféle színű könyvei el akartak hallgatni.

Eddig tart a pénz vallomása a világháborút közvetlen megelőző évekről. 1914 júniusában kitört a föld mélyéből a pénz által előre sejtett világvihar. Valóban azt kell mondanunk, hogy a Leviathan, a bibliai szörny megjelent a földön, hogy elpusztítsa a békét és a civilizációt. Ő ette meg a pénz belső értékét, tette tönkre a világ pénzrendszerét. Aki e könyv II. és III. fejezeteit gondosan elolvasta, ahol rettentő számok kiáltanak az égit, arról az anyagi pusztulásról, amelyet a fajok, népek és világrészek ezen hátborzongató öldöklése okozott egyrészt a magántársadalomnak (II. fejezet), másrészt az államoknak, tehát az adózóknak (III. fejezet), azok az olvasók teljesen

megértik, hogy mekkorát kellett buknia a pénznek, midőn ennyire elfogyasztották belső értékét és hogyan kellett szétszakadnia az emberiség pénzrendszerének, amelyet a kölcsönös megértés és egymásrautaltság évtizedeken át kiépített finom számai tartottak össze. Azért nagyon kérem az olvasót, hogy midőn idáig jut, még egyszer vegye át a „Gazdasági Élet“ előbb feltárt adatait, melyek arra adnak választ, hogy: mibe került az emberiségnek a világháború. Tegye hozzá azután még ezt a mondatot: Belekerült pénzrendszerének összetörésébe és az egyes államok értékmérőjének végzetes megrendülésébe.

E fejezet végére sietve, mostmár még egy kérésem van olvasómhoz. Vegye elő könyvtárának azt a könyvét, amely szerinte legpontosabban mutatta be az 1914—18-ig tartott világháború lefolyásának legfontosabb hadieseményeit. Olvassa el onnét, hogy mikor léptek be az államok a világháborúba, melyik határidő az, amely szövetkezéseiket, vagy elválásaikat jelzi, mikor csökkent meg, vagy növekedett az egyik, vagy másik félnek hadiereje és győzelmeinek kilátása, mikorra esnek a nagy csaták. Ha ezt a történeti evolúciót valamely időgrafikon alakjában szem előtt tartja az olvasó, akkor tegye mellé azt a grafikont, amelyet mi készítettünk a pénz hullámzásáról 1914—24-ig s amelyet idemellékelek. Ez a grafikon a svájci aranyfrankot véve alapul, a világháború kezdetétől kezdve egy évtizeden át tünteti fel, hogy az egyes országok valutáinak értéke 1914 júliusától kezdve, a szilárdnak felvett svájci aranyfrankkal (zürichi paritás) összehasonlítva, hogy kezdtek ingadozni és milyen ingadozási hullámokat mutatnak a gigászi küzdelem alatt. Minden történeti dátumnak meg fogja találni az olvasó a hű lenyomatát ebben a táblázatban. Valóban olyan, mint egy óriási ujjlenyomat: a világháború véres ujjainak hű mása. Meglátja benne az olvasó, hogy minden ország valutája közvetlenül azelőtt rezdül meg, mielőtt belépett volna a küzdelembe, mert a pénz már előbb érzi ösztönszerűen a katasztrófa kitörését, semmint azt a diplomáciai jegyzékek, vagy a politikai nyilatkozatok elárulnák. Látja az olvasó, hogy a három nagy entente-államnak, Franciaországnak, Angliának a valutája hogy kezd Olaszországgal közös lebegési vonalba jutni, hogy később New-York, tehát az amerikai valuta, hogyan emelkedik fölénk, de egyszersmind hogy hullámszik is velük, mihelyst az Egyesült Államok belépnek a küzdelembe. A táblázat izgatóan mutatja, hogy milyen nyomást gyakorolnak az entente-hatalmak a mellettük levő semleges piacokra, az amszterdami, kopenhágai és brüsszeli tőkére. Leolvasható a táblázatból, hogyan buknak a legyőzött orszá-

gok pénzei, hogy ugrik ki Prága, mint önálló valuta az osztrák-magyar pénzközösségből s hogyan közeledik az entente-valuták vonulási irányzatához. Ha pedig mindezen kutatások és összehasonlítások igazolni fogják a pénz nagyszerű mérési tulajdonságáról szóló nézeteinket és föltevéseinket az olvasó előtt, akkor végül ne mulassza el, hogy a szaggatott kék és a szaggatott vörös vonal vizsgálatánál, a táblázat legvégén, hogyan figyelhető meg, hogy 1919 szeptemberében „Budapest“, tehát a magyar valuta elválik Bécs-től, tehát az eddigi közös osztrák-magyar valutától. Ha pedig az olvasó még nem fáradott el és visszagondol a jelen fejezet elején elmondottakra, akkor figyelje meg azt, hogy 1921 márciusában hogyan ugrik fel „Budapest“, tehát a magyar valuta a bécsi fölé és hogy tartja meg ezt a fölényt az év végéig. Ez a kiugrás a lenyomata a magyar valuta azon kísérletének, amelyet e sorok írója tett és amelynek bemutatásával kezdtük meg a fejezet elején a pénz sorsának és misztériumának kikutatását.

AZ ARANYPROBLÉMA.

A modern ember lelki alkatához tartozik az, hogy miután idegrendszérének igénybevétele rendkívül megszaggatott s életbeosztása nemzedékről-nemzedékre több és több nyugtalanításnak van kitéve, gondolkodásának kiegészítésére és lelkiállapotának kitágítására szeret a természet messzenyúló, öröknek mondható törvényszerűségeiben elmerülni. A világháború által megkínzott emberiség még inkább megkívánja azt a hatalmas egyensúlyozó erőt, mely őt gondjainak szemléletéből és kicsinyes látóköréből végtelen távlatok és hatalmas méretű őserők által előidézett események meglátására s azokba való elmélyülésre csábítja. Valóban azt kell mondanom, hogy miután a mi életünk kis világa, a Mikrokosmos, immár mindinkább kezd hasonlítani az atomok ama folyton mozgó elektron-képletéhez, amelyet szintén a legújabb kutatások fedeztek föl, azonképpen a mai emberiség a Makrokosmosból mennél nagyobb darabot akar látni, hogy leikével odamenekülhessen és ezáltal valóban kicsinynek lássa a maga folyton körbenforgó napi bajait és izgalmaikat. A motoros erő által agyonhajszolt modern társadalomban, amely nem vette észre, hogy mialatt a gőzt, a villanyt, a vegyivonzásokat és a repülőgépet vagy a rádiót feltalálta, ugyanakkor saját magát nem urává, hanem szolgájává tette ezen rajta és körötte működő erőknél: ebben a mi évtizedeinkben immár általános ide-

gességre szoktatott európai vagy amerikai emberiségben olthatatlan vágy él aziránt, hogy saját háborgásainak megnyugtatósául, elmerüljön valamely olyan meg nem változtatható s az egész föld történetét végzetesen befolyásoló tüneménynek, mint például a geológusok által jégkorszaknak nevezett csodálatos és általunk alig megérthető kozmikus jelenségnek a szemléletében s az azokra vonatkozó nagy elméleteknek vagy kutatásoknak a lélek-tágító megismerésében. — Elgondolni azt, hogy ismeretlen okokból ez a mi földünk, amelyen az emberiség berendezkedett, egyszer csak ki volt téve annak, hogy jégkéreg borította el Észak-Európa és Észak-Amerika legnagyobb részét, hogy ez a diluvium óriási sziklákat és hegyeket ragadott magával, amelyek az óceánnak fenekén maradtak meg e nagy földforradalom örök tanúi gyanánt, elgondolni azt, hogy a mi hazánkban is nemcsak a déli Kárpátokban, de a Bihar-hegységben is mutatkoznak e jégkorszak nyomai; mindez az emberi elmének oly megfeszítését és nagy és széles látókörbe való bekapcsolódását jelenti ránk, mint ama további meggondolás, hogy a tudósok mai megállapítása szerint 10—20 ezer évig tarthatott ez a jégkorszak s hogy midőn ez bekövetkezett, még a mi földünkön a sarki róka is itt tanyázott s hogy a jégkorszak előtt és után egészen új állat- és növényvilágnak kellett megszületnie. Ha e nagyszerű ábrándban elgondoljuk, hogy a budapesti földtani múzeumban olyan orosz-lán-csontvázat láthatunk, amely Magyarországnak őslakója volt, akkor, midőn itt tropikus növényzet s ennek megfelelő állatvilág terjeszkedett el: akkor emberi szemünk hozzászokik amaz óriási távlatokhoz, amelyeket a föld egy-egy katasztrófája jelez. Mindezt azért bocsátottam elő, mert a jégkorszak megjelenéséhez és eltűnéséhez hasonló az embertörténetnek az a retentő és páratlan katasztrófája, amelyet mi és utódaink Világháborúnak fogunk nevezni. Ennek a méretei is gigásziak és minden megszokottól eltérők; ennek hatása is szétterpeszkedik a földgömb összes világtájaira és ennek a bekövetkezése is arra vezetett, hogy a megszokott embervilág kénytelen új berendezkedéseket létesíteni a régiek helyére és minden egyes nagy problémájánál az emberiségnek rettegve kell körülnéznie, hogy vajjon egyrészt mit tudott átmenteni e nagy szakadékon keresztül a múlt anyagi és szellemi javaiból és viszont, mely új berendezésekhez kell folyamodnia, hogy ha tájékozódni akar nemzetének vagy az egész emberiségnek további sorsát és jövőjét illetőleg.

E mi értekezésünknek célja az, hogy egyetlen nagy kérdésnek, a pénz kérdésének szempontjából értesse meg az olvasóval és szemléltető módon

mutassa be, hogy a világháború kozmikus katasztrófája után hogyan kell az új helyzet szempontjából s az új tüneményekre vonatkoztatva azokat az állandó igazságokat fenntartanunk, amelyek éppúgy megmaradtak a nagy kataklizma dacára, mint ahogy a jégkorszak katasztrófális múltó jelenségét átélték a földet mozgató nagy csillagászati erők.

Feladatunkat lényegesen megkönnyíti az, hogy már fejtegetéseink előbbi szakaszában egy valutakíséret alapján igyekeztünk a kutatás módszerét, sőt a megfigyelések némely eredményeit az olvasónak bemutatni, viszont, ha a gondos olvasó figyelemmel elolvasta a modern hiteléletnek azt a kristálytiszta beállítását, amelyet a „*Világ kereskedelme és hitelélete*“ című (VIII.) fejezet elének tárt, akkor önmagát annyira beleélhette annak megismerésébe, hogy a pénz a hitellel milyen elválaszthatatlan kapcsolatban van, illetőleg annak csak egy másik oldala, hogy kevés figyelemmel sikerülnie fog megtalálni azokat a főpontokat, ahol a pénzkérdésnek a világháború kozmikus eseményeivel való összefüggését úgyszólván természettudományi biztonsággal ki lehet tapogatni. A nevezett VIII. fejezetben tudniillik nagyérdemű szerzőnk megállapít két dolgot. Az egyik az, hogy a világháború előtt „a nemzetközi aranyvautarendszer síma működése az egész világot — illetőleg az aranyvalutás országokat — egyetlen világgazdasági egységgé olvasztotta össze az aranyon keresztül, amely az egyes országokban úgy folyt szét, mint a közlekedő csövekben a folyadék“. Később pedig azt mondja, hogy „a világ összes pénzesített aranykészlete áll szemben a világhővel. Ennek a két tényezőnek a párhuzamos haladása biztosítja a nemzetközi árszínvonal józan állandóságának elméleti lehetőségét. Ezt tehát a hitelpolitikában lényegesen befolyásolni nem kell, de nem is lehet, ellenben a helytelenül alkalmazott hitelpolitikával meg lehet buktatni az aranypolitikát. Amint ez meg is történt“.

Most már, amint a jégkorszak elmúltá után, a föld termőereje újra kihajtott és Európában és Amerikában új növény- és állatvilágot teremtett, azonképen a világháború által megrázott gazdasági élet is önkéntelenül, elnyomhatatlanul szükségét érezte annak, hogy ennek az újjáteremtésnek az alapjait ott találja meg, ahova a most idézett és tudományosan megalapozott tétel rámutat, tudniillik az aranykérdésnek és ezzel az egységes világváluta problémáinak a kialakításában. Valamint pedig külön csillagászati és tűzhányókra épített obszervatóriumok szolgálnak arra, hogy a földben és az égitesteken végbemenő nagy változásokat megfigyeljék, úgy a négyéves általános háború által összemarcangolt európa-amerikai emberi-

ség szintén külön intézményt teremtett saját regenerációjának kiművelésére és biztosítására, s ezt a Genfben székelő Népszövetségnek nevezte el.

Természetes az előrebocsátottak után, hogy ez az intézmény, vagyis a Népszövetség, egyik első gondjának tartotta, hogy a valutaproblémához, illetőleg az aranykérdéshez hozzányúljon és ha lehetséges, oly megfigyeléseket tegyen, amelyek föltárják a bajoknak okait s viszont oly indítványokkal álljon elő, amelyek a művelt emberiségnek ezen az immár közössé vált nagy érdeke terén a bizodalmas jövő kiépítését lehetetlenné teszik. Azok a tanulmányok és rendkívül széleskörű feltárások, amelyeket a Népszövetség e téren tett, nemcsak azért tanulságosak, mert úgyszólván az egész világ statisztikai anyagát összegyűjtötték, hanem azért is, mert a Népszövetség idevonatkozó munkásságának teljes kudarca nem volt ugyan alkalmas arra, hogy az általa ajánlott gyógyszereket elfogadtassa az egyes államok által, hanem igenis páratlanul alkalmas volt arra, hogy a Népszövetség helytelen fölvételének szemléletéből bennünket a pénz- és aranykérdés állandó szempontjainak rendkívüli módon való szemléltető vetítésére vezessen. A Népszövetségi Tanács 1928. december 4-én és 1929. június 17-én hozott határozataival pénzügyi bizottságát azzal bízta meg, hogy külön bizottságot küldjön ki az aranyvaluta tanulmányozására. Ez az aranybizottság (Délégation de l.or) rendkívüli előkészületek és széleskörű vizsgálódás után 1932 júniusában fejezte be működését és hat terjedelmes füzetben tette közzé kutatásának eredményét és annak bizonyítékát. Mindenesetre azt kell mondanunk, hogy nem volt még nemzetközi bizottság, mely rövid hároméves működése alatt oly kegyetlen csalódásokon vergődött volna keresztül eredeti elindulásához képest, mint éppen a Népszövetség aranybizottsága s ezzel szemben az a kegyetlen vigasztalása lehet, hogy a jelentésének és indítványainak közzététele óta eltelt öt esztendő még tökéletesebben bebizonyította, hogy minden számítása helytelen volt, mert a valutakérdést éppen megfordított irányban kell keresni, mint ahova ez a bizottság eljutott. Éppen e különös és meglepő önmegcáfolás az, amely mindennél tökéletesebben mutatja nemcsak a világválságnak megrendítő mélységét és mindent magával ragadó izgalmát, hanem úgyszólván kötelességgé teszi nekünk is és minden kutatónak, hogy folytassuk a vizsgálódást és igyekezzünk más eredményre eljutni, mint ahova ez az igen tekintélyes és különféle nemzetek legelső szakértőiből összeválogatott népszövetségi valutabizottság megérkezett. Hogy magának a bizottságnak ezt a félrecsúszott munkásságát csak néhány szóval jellemezzem, elég utalnom

arra, hogy midőn — mint említém — 1932. év derekán a végleges bizottsági jelentés közzétetett, ennek magának be kellett vallania azt, hogy az az alap, amelyből 1929-ben a Népszövetség kiindult s amely voltaképen nem is olt más, mint az 1920-i brüsszeli s az 1922-i génuai nagy port felvert, de semmi kézzelfogható eredményre nem vivő világgazdasági értekezletek közös alapja, teljesen eltolódott, vagy hogy a bizottság saját szavait idézem: „Amint a végleges jelentés első fejezetében a bizottság maga megállapítja, megalakulása óta a helyzet teljesen megváltozott.“ Megváltozott pedig két irányban annyira, hogy az 1930 szeptemberében, majd 1931 januárjában a bizottság által közzétett ideiglenes jelentések (Rapport provisoire) éppen a világ nagyállamaiban történt valutaesemények által teljesen használhatatlanná váltak. Hogy a bizottság vallomásánál maradjunk, mely azzal bízott meg (I. rész, 2. pont), hogy tanulmányozza „a világban helyreállított aranyvaluták helyzetét“ és ezzel kapcsolatban az arany vásárlóerejének törvényszerűségét, — „abban a pillanatban, midőn végleges jelentését szövegezte az aranybizottság, meg kellett állapítania azt, hogy a világ legnagyobb részében az arany valuta megszűnt működni“; nevezetesen 1931-ben Nagybritannia is elhagyja az aranyalapot, ugyanezen év decemberében őt Japán követte és hogy rossz drámák mintájára, a megindult helyzetet teljesen fejtezőre állítva lássuk az utolsó jelenetben, ugyanakkor, mikor ez a jelentés megjelent, jelentette be az aranytermelés főhazája, Dél-Afrika, hogy ő is otthagya az aranystandardot. A népszövetségi bizottság összes jelentései, statisztikai anyaga, a világ minden részéből összegyűjtött táblázatai a valutaválság és ennek megfelelőleg a nemzetközi közgazdasági káosz okát a következő elméleti alapra fektették. Fölvették, hogy a világ aranytermelése, mely az utóbbi időben átlag évi 400 millió dollárértékre tehető, lassankint nem lesz elég a világforgalom növekedésének kiszolgálására, amelyet Cassel Gusztáv világhírűvé vált föllállításai szerint évi 3%-kal kell fölvennünk. A Népszövetség aranybizottsága tehát azt jövendölte, hogy miután elsősorban a délafrikai bányák vannak kimerülőben, már 1930-tól kezdve az aranytermelésben csökkenés fog előállni. Ez a csökkenés folyton gyorsulni fog és szerintük 1940-re oly katasztrofális aranyhiányt támaszt, hogy az akkorra várható 314 millió dollár aranytermelés mellett rendkívüli aranyszükség fog bekövetkezni. A Népszövetség tudósai ennek alapján úgy okoskodtak, hogy ez az aranyhiány az, amely az arany drágaságát és az abban az időben való áremelkedését okozza, a pénz vásárlóerejének ez a folytonos növekedése pedig a másik oldalon az összes termé-

nyék árának rohamos és folyton növekvő csökkenését idézi elő. Ebből az álláspontból kiindulva, tehát megállapította a Népszövetség, hogy a Világháború után föllépő gazdasági válság oka végeredményben az aranyhiány, azaz az arany áremelkedése, amelynek lenyomata az áraknak indexeiben látható, amennyiben éppen ezen bizottság üléseinek éveiben a világ minden piacán a nyersanyagok árában 30%-ra tehető leromlás volt megállapítható. (Ez az, amit Magyarországon az akkori búzaválságnak nevezünk.)

A Népszövetség szakértői szerint mindebből, a pénzkérdés megoldására nézve az következik, hogy minden országnak mindent el kell követnie az aranyhiány csökkentésére, az arannyal való takarékoskodásra, amely ha bekövetkezik, akkor a kevesebb arany is elegendő lesz a valuták rendes működésének biztosítására. Végeredményben tehát a Népszövetség szakértői azt a meggyőződésüket hirdették világgá, hogy az aranyszűke okozza az áresést s ezzel a világválságot, ellenben, ha aranybőség volna, akkor az áraknak az egész vonalon való emelkedése s ezzel a világválság leküzdése következne be. Ügy elméleti felfogásaiban, mint nagy általánosságban mozgó tanácsaiban, valamint a főtjelzett kézzelfogható indítványokban ugyanez az elméleti alapfelfogás hatja át a Népszövetség aranybizottságának egész munkáját. Árnyalati különbséget mutatnak fel ugyan a bizottsági tagok fölfogásai, amennyiben a jelentés azon szerkesztői, kik pesszimistábbak voltak, 1931-ben már csak 400 millió dollár értékű aranyvilágtermést számítottak ki, míg ezzel szemben Kitchin szakértő 1931-re 402 millió dollár aranytermést várt, ami azonban még mindig nem felelne meg a világforgalom 3%-ban kifejezett növekedésének.

Most 1937-et írunk, tehát alig telt el több mint öt esztendő a Népszövetség valutamegállapításai óta és visszatekintve a mai helyzetből a nemzetközi bizottság elméletére és gyakorlatára, azt kell mondanom, hogy a közgazdaság egész történetében nem ismerünk esetet, hogy valamely elmélet és azon alapuló indítványsorozat oly rettentő módon összedült volna és semmivé zúzódott volna a tények hatása alatt, mint az az aranyelmélet, amelynek alapján a Népszövetség nevezett bizottsága szakértőivel együtt elindult. Ennél harsogóbb vereséget még egyetlen közgazdasági jóslás sem szenvedett. Éppen ezért ennek a nemzetközi megfigyelőállomásnak a földülése alkalmas arra, hogy rosszul alkalmazott apparátusainak mögéje kerüljünk s az ő hibájuk tanulságaiból levonjuk a való tények alapján a pénz misztériumához vezető igazságoknak rendszerét. A Népszövetség aranybizottságának megállapításait mindenekelőtt maga az aranytermelési statisztika dön-

tötte föl. Már akkor, midőn a végső jelentést nyomdába adták, a bizottság önmagát cáfolva, kénytelen volt bevallani azt, hogy minden pontos jóslása és táblázatai dacára 1931-ben a világ aranytermelése nemcsak hogy nem csökkent le 401 vagy 402 millió aranydollárértékre, nemcsak hogy nem maradt az előbbi évek aranytermelése mögött, hanem elérte a 445—450 millió dollár értéket. Néhány hónappal a Népszövetség aranybizottsága köteteknek megjelenése után már meg lehetett állapítani azt, hogy éppen az ő megfigyeléseik évében, vagyis 1932-ben az aranytermelés még fokozódott, amennyiben elérte a 23.5 millió unciát, tehát 700.000 unciával többet, mint 1931-ben. Azóta az aranystatisztikát a következő néhány számadat mutatja, ahol a világ aranytermelését a leginkább állandónak bizonyult svájci aranyfrankra átszámítva, a következő messzekiáltó számok ugranak elénk:

A világ arany termelése az utóbbi években úgy alakult:

1915 évben.....	2420	millió svájci frank
1932	évben.....	2604 „ „ „
1934	évben	2296 „ „ „
1935	évben	3320 „ „ „
1936	évben.....	3777 „ „ „

Ebből kitűnik, hogy a világ aranytermelése 1915. év óta 57 százalékkal emelkedett. Ha hozzávesszük azt az arany mennyiséget, amely 1932-től 1936-ig Indiában felszabadult, akkor kiderül, hogy ez időszak alatt a világ aranykincse majdnem húszmilliárd svájci frankkal gazdagodott.

Ez a megállapítás két okból rendkívül érdekes. Először azért, mert a délafrikai eddig ismert bányák nagy része kimerülőben van, vagyis más szóval csak még nyomottabb munkabérek mellett lehetne az ottani hánydákon felgyűlt rengeteg tömegű aranyat tartalmazó ércből az aranyat kitermelni, ellenben mint mindig eddig, ha valamely világrész aranybányái kimerülőben voltak, a kutató emberiségnek sikerült más területeken bő aranytelepeket találni. Így történt most is. Oroszország oly váratlanul fokozta aranybányáinak kitermelési képességét, hogy a legutóbbi aranystatisztikában már a második helyre jutott, amennyiben 1936-ban Dél-Afrika 11,330.000 uncia kitermelt aranyával szemben az az Oroszország, mely 1915-ben még csak 1,546.000 uncia új aranyat adott a világnak, 1936-ban már 7,350.000 uncia arannyal jelent meg a piacon és semmi jele nincs annak, hogy termelését nem fogja még jobban fokozni a következő évek alatt, már csak politikai okokból is.

Ebből nemcsak az az érdekes (ami nem tartozik könyvünk keretébe), hogy a szovjetkérdés a világ aranyproblémájába is bele fog kapcsolódni, hanem az, hogy mindent összevéve 1915 óta, amely, ne feledjük el, 1932 előtt rekordesztendeje volt az aranybányászatnak, 1936-ig 57%-kal nőtt az arany termelés mennyisége, miután pedig az aranyár emelkedése ugyanezen 22 év alatt 67%-ra tehető, a világ új aranyértéknövekedése 1915-től 1936-ig nem kevesebb mint 152% és maga az utolsó statisztikai év egyedül több mint 13% aranyemelkedést tud kimutatni. A másik körülmény azonban, amely a legújabb megállapításban nevezetes, fenti megállapításunknak az a megfigyelése, amely arra utalt, hogy 1932-től 1936-ig mily rengeteg mennyiségű arany szabadult fel Indiában és jutott el Amerikába és Európába oly célból, hogy ott pénzzé avatható legyen. A népszövetségi bizottságban a lengyel szakértő Mlynarski Feliks, a varsói egyetem tanára, a lengyel nemzeti bank alkormányzója, „The functioning of the gold standard“ című jelentésében utalt arra, hogy már 1932 folyamán az indiai és kínai zavargások következtében oly rengeteg ékszer és rejtett arany menekült át Ázsiából a többi földrészre és jelentkezett eladásra, hogy az aranykínálat páratlanul fokozódott. Az azóta eltelt öt esztendőre nézve a londoni „The Economist“ szaklap 1937 május—júniusi számaiban közzétett aranystatisztika szerint 1931-től, tehát az árválság bekövetkezésétől kezdve 1936 végéig, svájci frankban számítva, Indiából 3.7 milliárd. Kínából 380 millió, Honkongból 353 millió, összesen tehát 414 milliárd arany indult meg, hogy ékszerből aranypénzzé legyen és ebben az alakban a keleti birodalmakból átvonuljon a nyugati országokba. Az a kettős tünemény, amely egyrészt az aranytermelés fokozásában, másrészt az ázsiai birodalmakból koronként megjelenő, vagy azokba megint eltűnő óriási aranykincseknek vándorlásában mutatkozik, nemcsak arra volt alkalmas, hogy teljesen tönkretegy — miként már említettük — a Népszövetségnek az arany megszűkülésére vonatkozó és gazdag táblázatokon nyugvó összes elképzelhető jövődöléseit, hanem ugyanakkor nagyszerű fogantyú mind a két levezetés arra, hogy megmarkolhassuk velők a pénz problémájának azt a lényegét, amelyet dolgozatunk első szakaszában a magyar kísérlet föltüntetése által immár kellő világításba helyeztünk.

Egyrészt világos az, hogy amint nem váltak be a múlt század 80-as és 90-es éveiben azoknak a geológusoknak (Suess bécsi tanár) és pénzügyi szakértőknek a jóslásai, akik azért akartak ezüstvalutát, mert kiszámították, hogy nem lesz elég sárga fém található; éppen olyan módon sültek fel azok a népszövetségi szakértők, akik abból indultak ki, hogy

a mi földünk meddővé válik az aranybányászat szempontjából. Nagy tanulság az emberiségre az, hogy az aranyhiányt csak ürügyül lehet felhasználni politikai és közgazdasági hibák leplezésére. Maga ez a nemes fém képes arra, hogy híven teljesítse kötelességét. Nem véletlen az, hogy az emberiség, mégpedig annak barbár és műveit része egyaránt, az aranyat választotta ki a föld összes termékei közül. Ennek oka abban van, hogy az arany azon rendkívüli tulajdonságokkal rendelkezik, hogy állagát nem változtatja, összetétele, bárhol bányásszák is a földtekén, mindig ugyanaz, hogy könnyen földarabolható és formába önthető és könnyen is szállítható. Nézetem szerint fontosabb ennél az, hogy amiként minden tudomány és művészet a mítoszból származik és az emberiség sohasem tud teljesen megszabadulni őseinek évezredekken át ráörökített benyomásaitól, azonképen az aranyban, e sárga fémnek csábító ragyogásában a Napimádásnak a visszképe és kitörülhetetlen hagyománya köti az aranyimádáshoz az emberiséget. Mint mindig, úgy most is az történik, hogy a dolgok legmélyebb rejtőkébe nem a tudomány, hanem a költő sejtése tud leszállani s így az aranykérdés misztériumában leginkább a nagy Goethe (maga is weimari pénzügyminiszter) látott tisztán, midőn a „Faust“ I. részében e szavakba foglalta Gretchen vallomását:

*Nach Golde drängt,
Am Golde hängt
Doch alles. Ah, wir Armen!*

Így a népszövetségi aranybizottság tévedéseinek köszönhetjük, hogy megkaptuk a pénzprobléma első fogantyúját: a gazdasági válságok nem aranyszűkéből keletkeznek, abból nem is keletkezhetnek, hanem az ilyen tétel fölállítása és hirdetése csak ürügy arra, hogy eltereljék a nemzetek figyelmét azokról a visszas emberi berendezkedésektől, melyek megakadályozzák, hogy az emberiség által eltiporhatatlan ösztönszerűséggel kiszemelt aranyfém betölthesse a maga nagy hivatását, vagyis azt, hogy az egész emberiség gazdasági cseréjének közvetítője és mérője legyen. Ezt a felfogásunkat nem módosíthatja és még kevésbé cáfolhatja meg az, hogy a gazdaságtörténet kimutatása szerint az ókorban az arany nem annyira valuta, mint inkább kincsgyűjtés céljaira szolgált. Nevezetes, sőt tragikomikus, hogy az aranyvalutának a világháború után keletkezett tudományos és politikai ellenségei most már nem elégszenek meg azzal, hogy az arannak állítólagos hiányait léptetik előtérbe, hanem magát az ókort is megtámadják, mert nem

felel meg az ö elméletüknek. Így nem érdektelen, hogy az az angol író, *Sir Charles Morgan-Webb*, akinek két könyve: *Az aranyvaluta emelkedése és bukása* (1934) és *A valuta tízéves forradalma* (1922—1932, 1935) igen nagy hatással volt úgy a brit, mint az amerikai valutaközvéleményre, nem kevesebbet tesz, mint Salamon királyt megtámadja azért, hogy „sokat emlegetett bölcsességében nem tartogatott elég közgazdasági elemi ismeretet“, tudniillik azért, mert Salamon összegyűjtötte a birodalmában levő aranyat és azt nem bocsátotta forgalomba. Ezzel szemben meg kell állapítanunk azt, hogy a modern tudósoknak ez a felfogása nem más, mint a multbá-néző távcsőnek teljes megfordítása, mert hiszen az ázsiai Satrapa-birodal-moknak éppen az volt a jellemvonása, hogy az ingóvagyonot elvonták a nép-től és azt az uralkodó vagyonává minősítették. Ez tehát nem valamely különleges valutapolitika, hanem az akkori állami berendezkedésnek elkerül-hetetlen következménye volt. Ma is így van ez Indiában, ami döntő bizo-nyíték az újabb elméletek tarthatatlansága ellen.

Ugyanekkor ezen az úton lehetőség nyílik arra, hogy a Nép-szövetség helytelen felfogásával szemben a pénzben rejlő igazi törvény-szerűséget kikémleljük. Ecélből vissza kell térnünk az aranystatisztikához, mégpedig azon táblázat alapján, amelyet nemcsak hogy a genfi aranybizottság összes szakértői hiteleseknek ismertek el, hanem amelyet az angol par-lament által kiküldött és világhírűvé lett Macmillan-bizottság (hivatalos nyelven: Committee on Fináncé & Industry) 1931-ben közzétett nagy jelen-tésében (amelyről e dolgozat III. részében lesz még szó) magáévá tett. Esze-rint megállapítható az, hogy az egész földgömbön 1835-től 1889-ig kitermelt arany-nak 56%-a fordítottatott csak pénzüntézet-i célokra, azaz valutapénzzé kiveretett, ellenben 44%-a részben iparilag dolgoztatott föl (aranyozások és különösen ékszerek és fogplombok), a többi része pedig eltűnt Ázsiában, ahol a maharadzsa kincsévé változott. Az aranyeloszlásnak ezt a nagy vonulatát a későbbi statisztika is igazolja, amennyiben 1890-től 1929-ig a kibányászott összes aranyból 42% lesz pénzzé, a többi pedig durván szólva negyedrészb-en ipari célokra, negyedrészb-en pedig kincsgyűjtésre fordítottatott. Érthető ez azért, mert a Kelet nagy társadalmainak más ingótökéjük, miután hitel-szervezetük nincs, részvényeket nem vehetnek, takarékbetétet nem gyűj-te-nek, mint kincsgyűjtés el nem képzelhető. Ebből megint az következik, hogy oly időkben, mint főntebb láttuk, midőn a földteke bármely részén arany-pénzhiány mutatkozik, megindul Ázsiából az évszázadok óta gyűjtött arany, amint a főnti statisztikában már rámutattunk. Ennek a megfigyelése kiüti

a másik oszlopát is a népszövetségi bizottság elképzelésének, mert nemcsak hogy a termelés terén nem állhat elő emberileg belátható időn belül arany-szüke, hanem valahányszor ilyen, a bányászat szempontjából meddővé lett évek következnenek, az ázsiai kincsarany mindig helyre tudja ütni az arany-apályt és a szükségletet teljesen kielégíti. Ez a megállapítás legtökéletesebben mutatja, hogy az arany egyedül alkalmas a nemzetközi valuta szerepét betölteni, mert a kincselévésnek és a kincsből való előbujásnak erre a szinte tündéri változatára semmiféle más fém, drágakő nem alkalmas.

Mindezeket a fölvételeket a népszövetségi bizottság lemezének negatív lenyomata gyanánt mutattuk be az olvasónak, aki ha megfigyelte szembeállításunkat, rá fog jönni arra is, hogy hol van az a kettős repedés, amely meddővé tette a genfiak nemzetközi erőlködését a pénz igaz voltának megismerésében és így az emberiség jövő valutájának kiépítése tekintetében is. Az egyik logikai törés a következő: az aranybizottság és a legtöbb európai és amerikai elméleti író azért félti az arany megszükülésétől az emberiséget, mert Cassel Gusztáv svéd egyetemi tanárnak rendkívüli elmével megírt és neki nagy tekintélyt szerzett műveiből a közgazdaságtan azt tanulta meg, hogy a világháború előtt a világforgalom évenként 3%-kal emelkedett s miután az évi aranytermelés ugyanezen tudós fölvétele szerint a világ aranykészletéhez hasonlítva évenként a 2%-ot nem fogja meghaladni, mindig egy nagy betöltetlen ür fog támadni az aranykínálat és az aranykereslet között. Casselnek ezen számításán és elméletén nyugszik a népszövetségi álláspont is. Nem akarok ezzel szemben e tanulmány szűk keretében kitérni arra, hogy nézetem szerint igen sok szó fér ahhoz, hogy vajjon Casselnek a világháborút megelőző és rendkívüli körülménnyel keresztláttal számításai helyesek-e, mert azon a nézeten vagyok, hogyha ő más árucikkeket vett volna fel ártáblázata számára, mint amilyeneket következetesen használt, akkor egyrészt a 3% helyett más hányadot, másrészt pedig egy sokkal hullámzóbb statisztikai eredményt kapott volna már a világháború előtti egyenes fejlődésre nézve is, mint amelyen könyvei és világszerte ismert elmélete nyugszik. Ellenben a leghatározottabban meg kell állapítanom azt, hogy a tudós szerző is, de még inkább a Népszövetség teljesen helytelenül jártak el, amikor a világforgalomnak háború előtti egyenes emelkedését állították szembe a világháború utáni aranytermeléssel és ebből vonták le az aranykeresletnek az adatait. Nevezetes dolog, hogy ugyanaz a népszövetségi bizottság, melyről annyit szóltunk és ugyanaz az a Macmillan-riport, melyet előbb idéztünk, megállapítják azt, hogy a gazda-

sági világválság éveiben a világforgalom 30%-kal csökkent. Tehát nem 3%-kal növekedett, hanem annak tízszeresével fogyott. Vagyis, még ha a Népszövetség jövendölése bekövetkezett volna, vagyis ha az aranytermelés csakugyan csökkent volna, még akkor is elegendő lett volna az arany a tetemesen lecsökkent és nem növekedett világforgalom kielégítésére. Miután azonban a Népszövetség az arany termelés tekintetében is tévedett, mert az hihetetlen módon növekedett az utóbbi esztendőben és ezzel a növekedéssel semmiféle 3%-os világforgalmi növekedés nem állott szemben: mindebből kristálytiszta világossággal következik, hogy az utóbbi évtized nagy gazdasági világválsága soha elő nem állott volna, hogyha az aranszükében és a Népszövetség által megállapított eredőkben lett volna annak igazi oka.

Második logikai törése az egész gondolatpiramisnak ott mutatkozik, hogy a tudósok és a nemzetközi bizottságok, mikor a pénzkérdés bajait akarják megoldani, folyton az arany egyévi termelésének értékét hasonlítják össze az aranykereslettel, vagyis a népeknek fejlődése folytán előálló azon szükségletével, hogy megbízható csereérték gyanánt elég aranyfémeket kaphassanak. Minden ily okoskodás abból a végzetes tévedésből származik, hogy a mezőgazdasági termékeknek az áralakulását veszi öntudatlanul mintául, holott ezeket az arannyal semmi tekintetben összemérni nem lehet. A búzánál, rozsnál stb. tényleg az évi termés mennyisége az, amely úgyszólván kizáró erővel szabja meg az illető termény árát, azért, mert az emberiség minden évben elfogyasztja azt a gabonamennyiséget — rövidlejárátú eltolódásokkal — amelyeket kitermelt. Kétségtelen, hogy ezeknél a termékeknél az árképzés főtényezője az évi termés mennyisége és minősége. Magyar olvasónak, ki gyakorlati alapon áll, nem kell ezt magyaráznom, hiszen egy kanadai szárazság, vagy egy argentinai esőzés bekövetkeztétől, vagy be nem következettétől függ a mi búzáunknak az ára is. Ellenben ezt az árszabási sémát, hogy úgy mondjam, ezt a közgazdasági matricát mindenre lehet alkalmazni, csak az aranyra és annak áralakulására nem: mégpedig azért nem, mert egyrészt az arany minőségében nem állhat be változás, másrészt lelőhelyei, a bányák, nem változnak évenként kontinensek szerint, mint a mezőgazdasági kivitel területei és legvégül és legfőbbként azért, mert az emberiség nemcsak hogy nem fogyasztja el évenként a kitermelt aranyat, hanem évezredek óta gyűjti az arany mennyiséget, ami megint az áralakulás szempontjából azt jelenti, hogy az évi termelés semmiféle arányban nincsen minimális voltánál fogva a meglévő, és az emberiség rendelkezésére álló egész arany mennyiséggel. Miután pedig évről-évre nő a

kibányászott arany, folyton kisebb és kisebb hányadát fogja képezni az az összes arany mennyiségnek az a szám, amely az illető évben a föld mélyéből előkerülő aranyhoz ehhez viszonyított arányszámát adja. Hogy a magyar búza példájánál maradjak, tudvalevő, hogy Csonka-Magyarország búzatermelése 2%-át képezi a világ egész átlagos búzatermesének és ennél fogva mi nagyon jól tudjuk, hogy mi, mint magyar gazdasági egyed, a világpiaci ár kialakítására semmiféle befolyással nem vagyunk, hanem menthetetlenül annak le- és felszálló rángatásainak vagyunk kicsiségünknel fogva kiszolgáltatva. Ha ez így van, aminthogy így van, akkor hogyan volna elképzelhető az, hogy még akkor is, ha a népszövetségi statisztika szerint helyes volna az az adat, hogy az aranytermelés évenként 2% körül mozog, hogy ilyen minimális hányad bármiképpen befolyásolni tudná azt az óriási tömeg aranyát, illetőleg annak árképződését, ami akár ékszer, akár pénz formájában századok óta fölhalmozódott és az emberiségnek rendelkezésére áll. Ennek az okoskodásnak a befejezéséül és kiegészítése gyanánt az előbb mondottaknak, még hozzá kell tennem az olvasó teljes tájékoztatása végett azt, hogy amerikai közgazdák szerint úgyszólván csak az az arany vész el teljesen a forgalom részére, amely aranyplombok alakjában a temetőbe kerül, mert az akár ékszerre vált, akár ipari célokra így vagy úgy fölhasznált többi arany mennyiség, akár a divat változása, akár valamely váratlan pénzügyi megakadás idején, vagy az államok által — mint arra annyi példa van — legalább is nagy részében mindig bekövetelhető, vagy maguknak az egyéneknek az arannyal szemben való változó viselkedése folytán átalakul pénzé. Erről a tünetenyről éppen a világháború és azt követő évek tapasztalatai alapján dolgozatunk következő részében fogunk még bővebb példákkal szolgálni.

A Népszövetség által föllállított jóslások, elméletek és tanácsok vizsgálatától nem távozzunk el bizonyos szelíd gúny nélkül azért, mert mintha csak az arany meg akarta volna bosszulni magát mindazokon a statisztikusokon, akik helytelen mérőeszközökkel nyúltak hozzá. Mint látnivaló, az történt, hogy miután az orosz szakértő becsülte kevésre a világ várható aranytermését, éppen Oroszországban nőtt meg az utolsó esztendő aranytermelése oly magasra, hogy nemcsak minden oly aggályt megszüntetett, amely az aranszükével úgy ijesztette a világot, mint apáinkat az ő korok tudósai azzal rettentették, hogy az ismert kőszénbányák kifogyván, a föld ki fog hűlni rövid időn, hanem a váratlan orosz előretörés az aranyprobléma terén még maga segített az aranyvaluta kérdésének és ezzel az egész pénz-

problémának egy olyan további fölismerésére, amely nélkül a pénz misztériumát megismerni eddig nem volt lehetséges. Oroszország, amiként az 1937-ben Párizsban tartott világhiállításán, a nagy propagandának szánt orosz pavillon az egész világnak bemutatta, hihetetlen erővel kívánja folytatni aranybányáinak föltárását, sőt el van szánva az aranykivitel által aranydömpingre is (1. a következő fejezetet). Teheti ezt azért, mert kényszer-munkával dolgozván, mint kommunista állam, a munkások életfenntartására költött összegeket annyira leszorítja, hogy ezáltal aranytermelése oly helyeken is jövedelmezővé válik, ahol a kapitalizmus megáll, mert termelési haszon nem kecsegteti és tőkéjének befektetése nem fizeti ki magát. Vagyis az orosz kísérlet egyszerre kinyitja a gazdasági világ szemeit abban a tekintetben, hogy még az értékmérőnek szánt arany termelésére is mily nagy befolyása van a termelési költségek alakulásának. Hogy ismét magyar példát mondjak, amint a Rajna kincse nem legenda, mert a Rajna bizonyos részén meggyűlik a hegyekből lesodort aranypor és kiemelhető, úgy a magyar Duna felső folyásában is vannak kanyarulatok, ahol a vízalatti homokból az eddig megtett kísérletek alapján lehet aranyport kirostálni: ennek az aranyosási lehetőségnek a határa azonban ott van, hogy mikor fizeti ki magát az aranyak az összegyűjtése, amit eddig megoldani nem sikerült. Ezen a gondolon elindulva, most már természetes, hogy mennél jobban ki fog fejlődni a bányászati technika, annál több befolyása lesz az arany termelési költségeinek arra, hogy mennyi új aranyat bányásznak ki valamely esztendőben. A mi pénzmisztériumunknak csodálatos összjátéka folytán, most már meg kell látnunk azt, amit a délafrikai bányakamara nekünk beküldött jelentése világosan feltüntetett, hogy a híres Randbányáknak, amelyek ma még mindig a világ aranytermelésénck élén haladnak, tehát döntő befolyással bírnak az arany árának alakulására, — a termelési képessége attól függ, hogy mily munkabérekkel lehet a bányák mélyébe leszálló, vagy a már kiöntött hánydákat feldolgozó néger munkástömeget munkában tartani. Miután pedig a színes munkás napibére úgyszólván kizárólag az általa fogyasztott nyerstermények árától függ, ebből az következik, hogy valahányszor, amint most 1931-ben megtörtént Dél-Afrikában, a világkonjunktúra hanyatlása folytán a gabona ára rendkívülien esik, akkor a munkabérek is nagy mértékben leszállíthatók, amiből megint az következik, hogy mezőgazdasági árdepresszió idején — ha az annyi ideig tart, hogy reá be lehet rendezkedni —, az arany termelési költsége automatikusan csökken. Végeredményben tehát csodálatos következetes-

séggel az áll elő, hogy még abban az esetben is, hogy ha aranyszűke volna egyszer is a világon, amit tagadok és az aranynak ez a ritkasága oly drágává tenné a nemzetközi fizetési eszközt, hogy a vele szemben álló áru, tehát elsősorban az évenként kitermelt gabona ára leszáll, a gabonaárnak ár-eresése az aranybányász munkások bérének lenyomása következtében újra fellendíti az aranytermelést.

Dolgozatunknak ezt a fejezetét, amely a népszövetségi aranybizottság jelentéséből indult ki, s amely azután rátért a vele kapcsolatos modern elméletekre, hogy végre az arany és a pénz körül támadt hamis nézeteknek az elosztásához vezessen, immár azzal a tanulással kell befejeznünk, hogy a világháború után előállott aranyprobléma nem az arany ilyen vagy olyan viselkedése, hanem az emberiségnek szerencsétlen politikai és gazdasági berendezkedése folytán állott elő. Silány ürügy, sőt több annál, gyáva-ság bűnbakot keresni az aranyban, mikor a hibák az emberi berendezkedésekben vannak. Az egységes aranyproblémát nem az aranyszűke, hanem a világháború által egymással szembeállított nemzetek szakították széjjel, amiből megint az következik, hogy a nemzetközi aranyvaluta igenis az egyetlen elképzelhető nemzetközi csereeszköze és értékmérője kell, hogy legyen az emberiségnek. Ámde következik az is, hogy mindaddig, amíg a világháború után a győztesek és legyőzöttek gyanánt szétszaggatott államok és egymással szembeállított földrészek nem tudják elhárítani azokat a politikai és gazdasági akadályokat, amelyek egymással való megértésüket és gazdasági szabadforgalmukat lehetetlenné teszik: mindaddig a napig és olyan mértékben, amilyen fokban ez meg nem történik, az aranyproblémát el kell választani a pénz problémájától, mert az aranyvaluta csak nemzetközi értékmérő lehet és nem elszigetelt állami vagy egy földrészre szorított jelenség.

E tanulmány következő része azt kívánja kimutatni, hogy a különféle nagy és kis országok által a világháború óta megkísérelt valutarendezések tanulságai mind ebben az irányban mutatják nekünk a pénz igazi nagy törvényeit és ezáltal az emberiség jövő fejlődésében elkövetkezendő megoldásokat.

A VALUTAFORRADALOM A VILÁGHÁBORÚ UTÁN.

A Világháború előtti nemzedékek tankönyveiből messze kilángoltak a „Nagy Francia Forradalom“ eseményei. A mi nemzedékünk megérte az

oroszl forradalmat, mely gyilkos borzalmaiban, milliókat megsemmisítő dühöngéseiben, társadami rétegeket fölforgató kialakulásában, éppúgy, mint időtartamában és területi kiterjedtségében sokszorosán meghaladja mindazt, amit a most már „Kis Francia Forradalomnak“ nevezhető 1789—1793-ig terjedő események jelentettek. A történelem logikája megkövetelte, hogy ugyanez az arány jelentkezék a pénznek, az emberiség értékmérőjének abban a páratlan katasztrófájában is, amelyet az a vértivornya magával hozott, amelynek szerencsétlen tanúi mi voltunk. Nincs még negyedszázada annak, hogy a közgazdaságtan minden tanulója, midőn a pénz betegségéről, sőt annak haláláról kellett beszélnie, nagyobb példára nem tudott hivatkozni, mint az 1789. novemberi francia törvényre, amely a nagy Mirabeau eszméje szerint elrendelte az „assignáták“ kibocsátását, melyek egyelőre állami kamatozó kötvényeknek voltak képzelve, de alig egy esztendő múlva, 1790-ben már átalakultak kamatnélküli kibocsátványokká, vagyis papírpénzzé s minden vizsgán fölmondotta a közgazdasági tudomány jelöltje azt, hogy 45 milliárdnyi óriási összeg bocsátatott ki ebből a pénznemből, hogy végül az 1796-ban bekövetkezett pénzbukás alkalmával a száz frank nem ért többet, mint Vs százalékot, vagyis akinek egyezer frank papírpénz vagyona volt, az három frankra szegényedett le. Ismétlem, még nincs negyedszázada annak, hogy ezt a pénztüneteményt mint messze időnek soha vissza nem térő csodáját emlegettük, amely csak múzeumi emlék és örökre számúzve van a magára eszmélt emberiség történetéből. Ezzel szemben ma meg kell állapítanunk, hogy a francia forradalom híres assignatagazdálkodása és pénzbukása kisdud gyerekjáték ahhoz a pénzromláshoz és pénzhalálhoz képest, amelyet 1914. óta egész Európa, sőt különféle fokokban a világháborúba belekeveredett tengerentúli államok is átéltek és még mai napig is megszenvednek. Minden magyar tudja azt, hogy midőn 1927-ben a pengővaluta életbe lépett, a 12.500-as arányban állapította meg új pénzünk értékét az Osztrák-Magyar Monarchia úgynevezett aranykoronájával szemben, vagyis a koronába fektetett ingóvagyonnak 12.249 része elveszett s belőle csak egy maradt meg. Ám minden egyéb példaidézést felülmul a központi hatalmak vezérlőállamának, Németországnak pénzbukása, ahol is az történt, hogy a márka értékcsökkenése a folytonos márkakibocsátás folytán oly hihetetlen gyorsasággal és oly fokozódó rohamban zajlott le, amely lidércnyomásokat elszenvedett szörnyű álomnak mondható. Hiszen 1923. november 15-én azt kellett megállapítani, hogy 93 trillió papírmárka van forgalomban és midőn az úgynevezett Rentenmark,

Helfferrich pénzügyminiszternek (ki vasúti kocsiban égett el) eszméje szerint életbelépett, a pénzaránymegállapítás akként történt, hogy egybillió papírmárka volt egyenlő az új márkaegységgel. E sorok írója nagyon jól emlékszik egy nagy gyáripárosnak a levelezésére, aki közvetlenül a háború előtt aranyban 2 millió márkát fizetett be Németország legnagyobb bankjába és a háború után megmutatta e sorok írójának a Berlinből kapott banklevelet, melyben azt adták tudtára, hogy az a létété már oly keveset ér, hogy azt többé a bankban kezelni nem lehet és a megmaradt csekély összeget postabélyeg alakjában a borítékra ragasztották, amivel is számlája teljesen ki volt egyenlítve.

E dolgozat célja szerint most már megfigyeléseinket tovább kell folytatnunk, hogy tanulmányunk végső eredményeit az olvasó kezébe adhassuk. Meg kell állapítanom mindenekelőtt azt, hogy éppen úgy, amint dolgozatunk első részében láttuk, hogy a pénz volt az első, amely a háború bekövetkezését akkor sejtette már, mikor arról a diplomata még mitsem tudtak: azonképen a háború után a pénz megfigyelői voltak azok, akik először vettek bátorságot ahhoz, hogy magukat a győzteseket figyelmeztessék arra, hogy a világ értékmérője, a pénz, nem fogja eltérni, hogy a békekötésekben oly szörnyű gazdasági követeléseket akarjanak megvalósítani, amint azt elvakultságukban nemcsak tenni akarták, hanem meg is tették. E sorok írója, aki a magyar békeküldöttségnek a tagja volt és végigszenvetde ottani lealáztatásunkat, a neuilly-i internáltságban különös módon értesült a pénznek tiltakozásáról a békeszerződések ellen. A francia kormány engedélyével fölkereste őket ott a párizsi bankvilágnak egy igen előkelő tagja, aki ezt mondotta:

„Én gratulálok önnek, ha magyar pénzügyminiszter lesz, mert a leggyőzött országoknak könnyű lesz megértetniök nemzetükkel, hogy súlyos adóemeléseket kell keresztülvinniök. De mit fog szólni a győztes Francia ország, ha ráébred arra, hogy a győzelem is végtelen adóemeléseket hozott neki is s akkor mindenki azt fogja kérdezni: miért győztünk tehát?”

Magukon a béketárgyalásokon az angol kormány pénzügyi szakértője, *Keynes* Maynard John hihetetlen erkölcsi erővel és nagyszerű okfejtéssel figyelmeztette a győzteseket arra, hogy politikájuk a világháború után világ-pénzkatasztrófát fog előidézni, ami azután szó szerint be is következett. *Keynes* két nagy munkájának, melyek közül az egyik *A békekötések gazdasági következményei*, a másik *A békekötések revíziója* címet viseli, nemcsak a trianoni Magyarország lakóit kötelezi hálára, a szörnyű diktátumok elleni

világos és bátor tiltakozása miatt, hanem ugyanakkor a pénztudomány igazságainak oly messzesugárzó fényeit vetítette bele az összemarcangolt Európa közvéleményének ködébe, amelynek sugarai minderőbben világítottak, mennél inkább bekövetkeztek az általa megjósolt és a pénz belső törvényének helyes és biztos megfigyeléséből kiszámított következmények. *Keynes* világhírűvé lett könyvének, melyet nyugodtan nevezhetünk politikai tettnek megjelenésekor és a magyar békekiüldöttségek keserű internáltságának idején történt az, hogy a francia képviselőház tapsai között föllállott Klotz pénzügyminiszter és azt jelentette, hogy a szövetséges entente-hatalmak Németországgal és annak szövetségeseivel szemben nem kevesebb, mint 15 milliárd angolfont, vagyis mintegy 350 milliárd aranyfrank követeléssel léptek fel, amelyhez az 1921-ig esedékes kamatokat is hozzá fogják kötni, ezenkívül követelni fogják a megszálló hadsereg megszállásának és nyugdíjainak összes kiadásait, úgy, hogy az ő számítása szerint 34 éven, tehát egy egész nemzedéken át Németországnak és szövetségeseinek évenként nem kevesebb, mint egymilliárd aranyfrankot kell kiizzadnia, amelynek 55%-át Franciaország követeli magának. A történet tragikomédiája szerint ez a Klotz pénzügyminiszter élete végén súlyos erkölcsi gyanúba keveredett és végül is egy szanatóriumba menekülve halt meg s ennek az emberi összeomlásnak megfelelően a francia adófizető polgár is rájött arra, hogy a „boch fog mindent fizetni“ híres jelszava, amelyet nemcsak Clemenceau kormánya hirdetett, hanem amely a híres angol lövészárokban történt általános szavazás alkalmával is Lloyd George programmszavát képezte, olyan áfium, amelynek mérgező hatásából előbb-utóbb egész Európának fel kell ébrednie. A Pénz nem tűri el, hogy törvényei ily esetlen kézzel megsérteszenek és semmibe vétessenek. Innét van az, hogy az úgynevezett jóvátételek, vagyis háborúelőtti nyelven szólva, a hadikárpótlások rendszere kínos vergődés után teljesen megbukott és a gyűlölködő, a harcmezők véres gőzétől átítatott gazdasági politikát a pénznek hideg és biztos törvényes lehullása világszerte megbuktatta. Ez annyira igaz, hogy a győztes államok egymásután kénytelenek voltak a saját pénzügyüket is minden hadikárpótlás, minden területi nagyobbodás és minden anyagi és erkölcsi zsarolás dacára leszállítani és így népüknek, választóiknak és adófizetőiknek bevalani, hogy minden győzelem dacára és minden békekötési kegyetlen kikötés ellenére, vagy talán éppen ezért, megszegényedtek és hogy késő nemzedékek fogják viselni mindenütt azt a terhet, amely a háború értékrombolása folytán elháríthatatlanul mindazokra rászakadt, akik résztvettek ebben az

embertelen színjátékban. Nevezetes és nem tudom eléggé hangsúlyozni az olvasó előtt, hogy akkor, amikor az elkábult vesztés államok éppoly kevésbé látnak tisztán, mint a győzelemben tomboló nagyhatalmak és azoknak elbizakodott kis segítőitársai, amikor a politikai határok széttéptek, az államformák összetörték és minden úgy látszott, hogy a szociális és gazdasági berendezkedés terén mindaz, ami a világháború előtt volt, megsemmisült: akkor egyetlen hatalmasság, a pénz, mutatta azt a törvényszerűséget, amelyet sem barátok sem ellenségek megsemmisíteni nem tudtak s amely minden lépésnél megbosszulta magát, mihelyt azt hitték, hogy határon kívül helyezhetik. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a mai valutaállapot, amelyet most az olvasó elé tárunk, épp olyan pontos csillagászati fölvétele a világvaluták piacán lezajló törvényszerű jelenségnek, mint ahogy tudvalevő, hogy a földtekének nagy csillagvizsgálói meg vannak állapodva aziránt, hogy mindegyikük a messzi égnek melyik szeletét fényképezi le és az így összeállított szeletek az egész égboltozat összefüggő, egységes, bámulatos és megrettentő tükrét adják. Akár a magyar valuta sorsából indulunk ki, akár az angol fontot, az amerikai dollárt, a francia frankot, vagy a japán yent vesszük vizsgálódás tárgyává, valóságos asztronómiai pontossággal fedezhetjük fel azokat a törvényszerűségeket, amelyek a pénz összefüggésében és ezért a különféle pénzrendszerek, valuták egymásra utaltságában eltéphetetlenül mutatkoznak és eltagadhatatlanul jelentkeznek a megfigyelő ember szemei előtt, feltéve, hogy elég elfogulatlansággal bír arra nézve, hogy épp oly bátran nézzen a körötte lefolyó pénztünemények szemébe, mint ahogy a csillagos ég csodáit szemléli.

A pénznek az emberiség minden világtájáról lefényképezett nagy csillagászati abroszát az 1937. júliusában megszerkesztett fölvétel így mutatja be:

Ma a valutának az aranyalapja formálisan áll fenn a következő országokban, amelyek kénytelenek szigorú devizakorlátozásokkal dolgozni. Ezek: Németország, Albánia, Bulgária, *Magyarország*, Litvánia, Lengyelország, Törökország és Venezuela.

1929 óta, midőn már valamelyes látszólagos nyugalom állott elő, 20%-kal volt kénytelen leszállítani pénzének értékét: Hollandia, Ausztria és Jugoszlávia. 30%-kal: Románia, Belgium, Svájc és Csehszlovákia. Ugyanezen idő óta 40%-kal csökkentették pénzük értékét a következő országok: Nagy-Británia, Egyiptom, Irak, Írország, Palesztina, Sziám, Dél-Afrika, Kanada, Kuba, az Amerikai Egyesült Államok, Észtország, Lettország, Portugália és Olasz-

ország. Ez a valutacsökkenés, amely már a békekötések keresztülvitele után állott elő, 42—50%-ig csökkentette a pénz értékét Franciaországban, Svédországban, Norvégiában és Hondurasban, 50—60%-os értékesést teremtett Finnországban, Dániában, Görögországban, Iránban, Új-Zélandban, Ausztráliában, Argentínában, Brazíliában, Uruguay-ban, Costaricában és Kínában. Japán már a japán-kínai háború kitörése előtt beleesett azon államok sorába, melyek 65—75%-kal voltak kénytelenek a pénzértéküket megkisebbiteni s ebben társaik voltak: Peru, Columbia, Mexikó, Ecuador és Chile. Az úgynevezett békebeli pénzeszközök terén Bolívia halad a maga 90%-os pénzeértékelésével. Nincs csillagász, aki ne olvasná le erről a fényképfelvételről azt, hogy ez az emberi világ egy nagy és általános kozmikus katasztrófán megy keresztül, amelynek tökéletes megmérője a pénzértéknek nevezett égitestek fényerejének és egymásravaló vonzási hatásának a csökkenése.

Természetes, hogy ennek az abszolút változásnak ugyancsak voltak viszonylagos következményei is. Ha igaz némely földtudósoknak az a fölvétele, hogy a földkéregnek a behorpadását és a Csendes-óceán keletkezését arra a földkorszakra kell tenni, amikor a föld testéből a hold kiszakadt és ha igaz az, hogy a Csendes-óceán mélyén és szélein levő tűzhányókitörések éppen azt mutatják, hogy a földbe ott beözönlő óceán igen közel jutott a föld belsejében égő tűzhöz; úgy nem sok költői fantázia kell ahhoz, hogy azt mondhassuk, hogy a világháborúban előállott pénzkatasztrófa épp így megmutatja azt, hogy honnét szakadtak ki az elveszett gazdasági értékek és hogy mily rettentő mélyre hatolt le a nagy háború által előidézett megrendülés az emberiség gazdasági szövetébe és annak világrészek szerinti megoszlásában. Egyetlen szám többet fog elmondani nekünk, mint oldalakon át folytatott logikai levezetés és ugyanakkor föl fogja tiintetni azt a rettentő mély hátteret, amely a pénz sorsa mögött rejtőzködik, s amelyet csak ritka és óvatlan pillanatban sikerül egy-egy megrendült nemzetnek meglátnia. Ha igaz az, amint igaz, hogy a világtörténet nagy elefánthoz hasonlítható, amely minden öt-hatezer esztendőben lép egyet s a Keletről indulva, Nyugatra haladva, vándorol egyik földrészről a másikra: akkor igaz az is, hogy ennek az óriási elefántnak a földrázó járását mi éreztük meg, a világháború ennek volt egy dobbantása és mi éreztük szörnyű lábnyomának összeroncsoló terhét. Ezt úgy értse az olvasó, hogy amint Ázsia kiégett a felekezeti harcban Európa javára, annak idején a népvándorlás korában, úgy a mi nemzedékünk érte azt meg, hogy

Európa kiégett a faji harcban, Észak-Amerika és valószínűleg Japán javára. A történelem Hitelkönyvében, ahol a nemzetek Követelés és Tartozás rovatai vannak pontosan számontartva, 1914-től 1918-ig azt jegyezték be, hogy ahány milliárddal tartoztak az Amerikai Egyesült Államok Európának, a világháború előtt, ugyanannyi milliárddal lett ő hitelezőjévé Európa államainak, amikor azok „győzelmesen“ befejezték a háborút. A történelem valutamérése pedig azt jelenti nekünk, hogy az Amerikai Egyesült Államok aranykészlete, amely már 1931-ben elérte a 600 millió angol font értéket, 1937-re 2400 millió angol font értékre emelkedett, vagyis több mint négy-szeresére. 1937. április 30-án az amerikai kincstári hivatal már közzétette azt a jelentését, amely szerint az Egyesült Államok aranytartaléka elérte a 11.781 millió dollárt. Ugyanakkor szerény összehasonlítás formájában a washingtoni kincstári hivatal így szól: „Az Egyesült Államok aranykincse ezáltal meghaladja Európa összes népeinek egyesített aranybirtok-állományát pontosan 2 millió dollárral és nagyobb, mint a világ összes jegybankjaiban összegyűjtött arany érték fele“.

E feltárás után fogja az olvasó méltányolni azt, hogy könyvünknek a „Világ hiteléletéről“ szóló VIII. fejezetében miért emelkedett ki oly váratlan erővel az a megállapítás, hogy éppen egy amerikai egyetemi tanár, Irving Fisher volt az, aki az aranyvaluta világháborúelőtti elméletével szemben egy oly új valuta-világzsemléletet kíván meghonosítani, amely a pénz új elhelyezkedésének megfelelően és a világháború utáni pénzigazságokat szembeállítsa az úgynevezett klasszikus elméletekkel. Amint a XVIII. század végén Angliából indult el, mégpedig nevezetes módon a nagy Newton Isaac zseniális pénzmérése alapján az az arany világvaluta, amely 1816-tól, midőn Nagy-Britannia az aranyvaluta terére lépett száz esztendőn át, a világháborúig uralkodott a földtekén, mert Anglia volt az uralkodó gazdasági hatalma a földnek: úgy törvényszerűleg mihelyst a gazdasági hatalom átment az Atlanti-óceán túlsó oldalára, onnét kellett megszületnie annak a valutaelméletnek is, amely azóta átjött Európába és a legutóbbi években már nemcsak az aranyvalutának oly híres szószólóját, mint Cassel Gusztáv, térítették el régi álláspontjától és arra vitték, hogy legutolsó művének ezt a címet adja: „Az aranyvaluta bukása“ (1936.), hanem minden jel szerint még azon európai államok valutapolitikájára is ez az amerikai valutaáramlat volt hatással, amellyel a legutóbbi esztendőig, nehéz áldozatok dacára, a világháború elgondolása szerinti aranyvalutát akarták fönntartani. Bár nem tetszik nagyon illőnek, mégis groteszksége dacára azt kell mondanom,

hogy éppúgy amerikai áramlattal kell most az európai pénzszelemléletnek megküzdenie a valuta terén, mint az európai klasszikus zene a Floridából elindult jazzmuzsikával küszködik, vagy amint minden háború végén a legyőzött országok hadseregei a győztes országokban bevált egyenruhákat szokták magukra húzni. Eppen ezért kutatásainkat nem fejezhetjük be másképp, mintha az Amerikából megindult, úgynevezett index-valuta képleteit és következményeit állítjuk szembe a nagy tükör megfordításával a világháború előtti valutaigazságokkal és ugyanakkor megnézzük, hogy a legyőzött és győztes országok hogyan viselkedtek ezzel a nagy átalakulással szemben. Ha elég elfogulatlanok vagyunk az itt mutatkozó jelenségek tekintetében és ha elég bátorságunk van ahhoz, hogy nem tekintjük egy-egy ország vagy egy-egy esztendő véletlen és elszigetelt tünetének azokat a változásokat, amelyek minden valószínűség szerint legmélyebb megjelenésükben törvényszerűleg összefüggenek: akkor reményünk lehet ahhoz, hogy nemcsak megértjük a rendkívüli, századokra kiható történelmi átfordulásnak a kihatását, hanem lehetőleg tiszta képet fogunk kapni a jövő csillagképleteknek várható feltűnése tekintetében is.

Miként már több ízben utaltunk rá Koós Zoltán dolgozata alapján, ez az Amerikából indult és rendkívüli jelentőségre szert tett valutaáramlat azt hirdeti, hogy nem a belföldi pénz nemzetközi árfolyamának állandóságát kell valamely ország pénzrendszerének biztosítania, hanem a pénz és hitelpolitikának célja az, hogy a belföldi árszínvonal legyen állandó, ezért és ennek érdekében el kell szakítani magát az arany ingadozásától és ezért kell áttérnie az úgynevezett manipulált, vagyis igazgatott pénzrendszerre. Ennek a következménye az, hogy „fel kell szabadítani a jegybankot, a központi pénzkibocsátó intézetet az alól a kötelezettség alól, hogy egy kilogramm aranyat mindig ugyanazért a bankjegyösszegért vegyen, illetőleg adjon, hanem fel kell őt hatalmazni arra, hogy az arany vételi és eladási árát ő határozza meg időnkint, amint az szükséges ahhoz, hogy a belföldi árszínvonal állandó maradjon“. Végso következtetésében ez az elgondolás és ez a gondolatáramlat azt jelenti, hogy míg eddig a pénz értékét a pénzből, vagyis az aranyból kiindulva néztük, addig ezután az áruk árából kell kiindulni — ezek ára együttesen képezi az úgynevezett indexet, vagyis ezen valuta állandósítási alapját — a pénznek, illetőleg az aranynak az értékét kell azután akként változtatni, hogy az az áruk színvonalának változásaihoz alkalmazkodjék. Ez a forradalmi elgondolás azóta legtisztábban az Amerikai Egyesült Államok valutapolitikájában jutott kifejezésre azért,

mert míg az aranyvaluta igazi őse, Anglia, 1931-ben azért volt kénytelen elhagyni százestendős aranyvalutáját, mert kényszerítették arra azok az aranyelvitelk, amelyek a világháború mérhetetlen következménye gyanánt Nagy-Britannia gazdasági erejét lecsapolták (és jórészt Amerikába átvitték), addig 1933-ban Amerika, a világnak immár uralkodóvá lett gazdasági hatalma, Rooseveltnél merész kezdeményezésére, elhagyta az aranyalapot annak dacára, hogy országa aranybőségben úszott. A pénzértékmérőnek az Óceánon át való ez a vonulása oly rendkívüli tünemény, amely, minden túlzás nélkül mondva, a maga tüneteiben egyesíti mindazokat a jelenségeket, amelyek a pénz misztériumának föltárásában még kutatásunkból hiányoztak. Ezért a valuta új világfordulatának és következményének a szemlélete bennünket értekezésünk végéhez vezet egyenesen.

A rideg tény az, hogy midőn 1933 nyarán a pénznyomor nemzetközi megoldására Londonban megnyílt a Nemzetközi Gazdasági Értekezlet, minden jel arra mutatott, hogy annak eredménye nem lehet más, mint az aranyvalutának világszerte való helyreállítása. A Franciaország vezetése alatt álló kontinentális államok ebben a tekintetben állottak elő kész határozati javaslattal. Az egész világ megdöbbenésére azonban szétrobbantotta a Világértekezlet Rooseveltnél amerikai elnöknek egymásután lecsapó több utasítása, amelyek végeredményben megtagadták az aranyvalutához való csatlakozást, azzal az indokolással, hogy ő „stabilizációt akar“. A „stabilizáció“ szónak kétértelműsége nemcsak megölte a nagy garral hirdetett és rengeteg pénzbe került Világértekezletet, hanem fölfedte azt a nagy különbséget, amely e szó mögött, egyrészt a megszokott európai felfogás, másrészt az új amerikai elgondolás között tátongott. Ezzel a szóval tört be az indexvaluta elmélete az európai gazdasági világ légkörébe és egyelőre ahelyett, hogy bármely irányban állandósítást, tehát „stabilizációt“ jelentett volna, még nagyobbá tette a pénzérték bizonytalanságát. A stabilizációtudniillik Európa az 1816-i angol valutaalkotás, vagyis az aranynak nemzetközi értékmérőjévé való kinevezése óta, mindig úgy értette, hogy a különféle országok pénznemeinek (tehát a fontnak, forintnak, dollárnak, márkának, franknak stb.) egymáshoz való viszonyának kell lehetőleg állandónak lennie, vagyis mindegyiknek közös számítási alapját, együttes nevezőjét az arany kell, hogy képezze. Az aranyvalutának hiszen éppen az volt az értelme, hogy mihelyt valamely állam pénzének értéke, vagy egymással szemben való kivitele vagy bevitelének ingadozik, az arany ide-oda áramlása kiegyenlítsen az ekként nemzetközileg előálló árdagályokat vagy apályokat. A londoni

nemzetközi értekezlet európai résztvevői így is értették ezt a törekvést és elnevezést. Ezzel szemben Rooseveltnél elnök üzenetéből kezdett derengeni a világ előtt az, hogy a pénznek új nagy hatalma, Amerika a „stabilizáció“ szónak egészen más értelmet ad, amennyiben ő az áruk árának, mégpedig elsősorban az Amerikában termelt áruk árának állandóságát követeli a pénz értékétől. Ránézve tehát mindegy, hogy a különféle nemzetek valutái egymás között hogyan hullámznak, ő a belső árhullámzást akarja megakadályozni és ezt érti a pénz politikai céljául kitűzött „stabilizáció“ elnevezés alatt. Miután pedig az amerikai felfogás szerint az ő árszínvonaluk állandósága csak úgy érhető el, ha külföldről nem rángatják a valuta belső értékét, az új politikának el kell vágnia azt a közös kötelet, amelynél fogva a nemzetközi árak összefüggenek és egymást befolyásolják, tehát a belső stabilizáció kedvéért szét kell szakítani az aranyvalutában való nemzetközi összeköttetést és ezzel a nemzetközi „stabilizációt“.

A Nemzetközi Gazdasági Értekezletnek e nagy kudarcával egyidejűleg tetteiben is megnyilvánult az Amerikából megindult pénzforradalom, mert midőn 1933 márciusában az új demokrata elnök, Rooseveltnél Theodor, elfoglalta a világ legnagyobb köztársaságának elnöki székét és március 6—9-ig bezáratta a bankokat, március 9-i üzenetében a kongresszustól oly törvényes felhatalmazást kért, amellyel ő úgy a bank-, mint a pénzrendszert kifordíthatja sarkaiból. Miután a kongresszus ezt a felhatalmazást megadta, az 1933. május 12-én kihirdetett törvényben az elnök felhatalmazást kapott arra, hogy „rendeletével megállapíthassa a kilenctized aranytartalmú és a kilenctized ezüsttartalmú dollár árát, oly aranydollárban, amely szükségesnek mutatkozik arra, hogy állandósuljanak a belföldi árak és megvédessenek a külföldi elértéktelenedett valuták káros hatása ellen; ez az értékcsökkenés nem lehet több, mint 50%-a a dollár eddigi aranyértékének“. Az Elnök, midőn e fölhatalmazással élt, akként rendelkezett, hogy az új dollár oly viszonyban legyen a régi aranydollárral, mint 100:59.6-hez, vagyis egyelőre a dollár mintegy 41%-át veszítette el aranyértékének anélkül, hogy ismét az aranyértékhez lenne kötve, mert hiszen az Elnök jogosítva van még 10%-os értékcsökkenést vinni keresztül, ami azonban mind-ezideig nem történt meg. Történt ez akkor, amidőn nemcsak Amerikában az aranyhiánynak semmiféle jele nem mutatkozott, hanem az Amerikai Egyesült Államok akkor nem kevesebb, mint 12.7 milliárd aranydollárral voltak hitelezői az európai államoknak. Természetes, hogy a főhitelező államnak és az arany legnagyobb birtokosának ez a forradalmi ténye elemi erővel

hatott az egész európai valutarendszerre. Angliában, mint láttuk, a talaj már elő volt készítve azzal, hogy 1931 szeptemberében Anglia, miután elvonták aranyát, kénytelen volt az aranyalapról letérni, dacára annak, hogy az angol parlament által kiküldött úgynevezett Macmillan-bizottság (amelyről már értekezésünk előbbi szakaszában szóltunk), ugyanakkor megjelent jelentésében az aranyvaluta fenntartását tüzte ki a pénzpolitika céljául. De nevezetes, hogy már ez a világhírre szert tett jelentés javaslatainak II. részében, annak 309. szakaszában azt mondta, hogy „elsősorban az árak nemzetközi stabilizációjára kell törekedni“. Vagyis már az angol bizottság is az amerikai gondolkodás, az indexvaluta hatása alá került, aminek az oka megint az volt, hogy az 1932-ben Ottavában tartott nagy brit konferencián a nagy brit domíniumok ebbe az irányba szorították a londoni kormányt. Nagyon érdekes volna, ha az olvasó elé léptethetném mindazt a drámai mozgalmat, amely az Amerikából megindult pénzforradalom folytán az egész világot áthatotta s úgyszólván tornádó gyanánt száguldott végig az államok pénzürtékein és a valuták elméletein. Maguknak a skandináv országok valutáinak (Svédország, Norvégia, Dánia) az angol papír fonthoz való csatlakozása oly izgató történet, amely, úgyszólván filmszerűleg pergett le. Az angol közgazdák az az eszmefordulása, amely szerint azt akarták bizonyítani, hogy nem az arany tartotta az angol font értékét, hanem megfordítva, az angol sterling tette értékessé az aranyat, a közgazdasági fogalmak egész megrendülésével járt. Végül az a helyzet állott elő, hogy egy külön aranyblokk alakult Európában azokból az államokból, amelyek nem adták föl az aranypénzbe vetett hitet, sőt minden áldozatot képesek voltak takarékoságban és adóteherben meghozni azért, hogy fenntarthassák ehhez a pénzürtékhez való ragaszkodásukat: ezek úgynevezett aranyblokkot alkottak Franciaország vezetésével, amelyhez a nagy és győzelmes államok közül Belgium, Hollandia, Svájc és külső tagokul Olaszország csatlakoztak.

Most már rövidre foghatjuk a háború utáni nemzetközi valutaforradalom-drámának lepergetését, mert annak utolsó felvonásai 1936-ban és 1937-ben játszódtak le. Franciaország e nemzetközi nyomás hatása alatt azt tapasztalta, hogy polgárai saját aranyukat angol papírvalutára cserélik föl és vagy kiviszik a francia aranyat vagy eldugják azt és kivonják a forgalomból; így 1932-vel szemben, amikor a Francia Bank pincéjében 85 milliárd frank értéket őriztek, 1936. szeptember 26-ára az aranykincs 52.7 milliárdra csökkent, tehát 32 milliárd szivárgott el belőle. Ekkor be kellett következnie az aranyblokk bukásának s miután Belgium már 1935 áprilisában

kiugrott és keresztülvitte a devalvációt, Franciaország kénytelen volt pénzürtékét 30%-kal leszállítani, Svájc és Hollandia követték őt; de a francia pénzválság végeredményben nem állott meg 1937. nyarán, a francia frank még újabb 10%-os értékcsökkenését kellett a kormánynak kimondania, anélkül, hogy valamely határozott számmal tudta volna a francia pénz értékét az aranyhoz odakötni.

Minden emberi előrelátás szerint a Világháború által okozott, alatta és utána megindult pénzforradalom ezáltal elérte csúcspontját. A bonyodalom nem fokozható, ennél fogva az eszméknek és a helyzetnek is tisztázódniuk kell. Mindazon okokból, amelyeket részben a magyar kísérlet megfigyelései nyomán, részben a tanulmányunkban összegyűjtött statisztikák alapján bemutattunk, arra az elkerülhetetlen következtetésre kell jutnunk, hogy mindazok az érvek, amelyek az aranyvaluta ellen szólnak, nemzetközi tekintetben tarthatatlanok, hiszen a Népszövetségnek ilyen irányú jóslatai és mérései buktak meg legtökéletesebben. Az áruknak bármely index alapján összeállított árából értékmérőt képezni nem lehet azért, mert csak egyetlen áru termelési viszonyaiban (például a búzatermés minőségében vagy mennyiségében) való változás már fölborítja az index alapját képező számoszlopot, tehát semmiféle stabilizációnak igazi fundamentumát nem képezheti, annál kevésbé, mert történelmi tény, hogy miként a mostani valutaforradalmak is mutatják, az amerikai példa szerint lehetséges ugyan valamely áru-index számítás alapján a pénzürtéket csökkenteni és ezáltal akár névleg, akár tényleg az árak együttes színvonalát felemelni, de megfordítani ezt a folyamatot, vagyis mikor az árak már túl magasak, akkor a pénzt növekvő aranytartalommal megtölteni és ezáltal újra lenyomni az árszínvonalat, teljesen képtelen kísérlet lenne, aminthogy arra soha kormány nem is vállalkozott. Ez bizonyítéka annak, hogy az árakból kiinduló értékmérő-számítás sohasem lehet kétoldalúan felhasználható, vagyis nem tud alkalmazkodni a világ termelési esélyeihez. Tehát nincs meg az a tökéletes föl- és lemenő rugalmassága, amelyet egy igazi értékmérőtől meg kell követelni és ez a tulajdonság egyedül a nemzetközileg elismert aranyvalutában lelhető meg. Az indexvaluta olyan termométerhez hasonlít, amely csak lefelé mozog, de felfelé nem és ennél fogva a test hőmérsékletének megmérése nem alkalmas. Az indexvalutával való kísérletezés pedig leginkább annak a mesebeli halásznak az eljárását tünteti fel, aki hálójával a holdat a tóból akarta kifogni, ahol ez az égitest visszatükröződött. A végső tanulsága hosszú elmélkedésünknek tehát az, hogy az emberiségnek nem

az aranyvaluta mellőzésére, hanem arra kell törekednie, hogy az aranyvaluta működése elé mesterségesen odavetett akadályokat szüntesse meg és hárítsa el.

Az aranyvaluta azonban a maga nagy küldetését csak akkor tudja kifejtetni, ha a világforgalom szabadsága elő áll, aminthogy nem véletlenül tért át a XIX. század elején Anglia egyszerre az arany valutára és a szabadkereskedelem rendszerére. Ez az angol példa a Világháború utáni helyzetre lefordítva, azt jelenti, hogy mielőtt a nemzetközi valuta aranyalapon stabilizálható lenne, először józan országhatárokról és a gazdasági szabadság, valamint a nemzetközi forgalom megnyitásáról kell gondoskodni. Jelenti továbbá azt is, hogy a nemzetközi aranyvaluta nem tartható fenn, sőt el sem kezdhető az emberiség aranykincsének egészséges és természetes elosztása nélkül, ami azt jelenti, hogy a mostani beteges aranyduzzadásokkal szemben, amelyek éppen az aranyban dűlködő országokat vitték válságba, meg kell tanulnia az emberiségnek azt a tételt, hogy a hitelező államok is tönkremennek, ha az adós államokhoz nem közelednek a valuták terén és hogy a hitelező államoknak, ha nem akarják pénzüket és végeredményben értékmérőjüket elveszíteni, akkor be kell fogadniuk azoknak az adós államoknak terményeit, amelyeket akár a békeszerződések, akár a helytelen térkép, akár a világháború egyéb következményei folytán aranyuktól, tehát ugyanezen értékmérőjüktől megfosztottak.

A pénz csillagászati világabroszának e kitergetése után most már itt az ideje, hogy újra begöngyölítsük az egész vásznat és visszatérjünk arra a megfigyelési pontra, ahonnan elindultunk, midőn fizikai kísérlet gyanánt az 1921-i magyar valutareform elgondolását kezdtük bemutatni. Az azóta felsorolt tények két dolgot határozottan bebizonyítottak. Az egyik az, hogy nem a kis Magyarország hibás abban, hogy a pénz nyomorúságával kell küzdenie minden polgárának, különösen minden pénzügyminiszterének, mert a világ nagy pénzhatalmai maguk oly valutaforradalmakon mennek keresztül, amelyeknek a hozzánk elérő hullámai is elegendők arra, hogy bármely pillanatban megzavarják a nyugodt berendezésnek újra és újra megkezdett munkáját. A második tanulság, amely föltétlenül folyik a bemutatott jelenségekből, azt mondja nekünk, hogy nincs helytelenebb elgondolása a valuta meggyógyításának, mint az a szerencsétlen képzet, hogy az állam bocsásson ki annyi pénzt, amennyit akar, mert ő ezáltal valóságos értéket, sőt értékmérőt jelent. Ennek az igen veszélyes gondolatragálynak, amely nem pénzrendezést, hanem pénzrontást jelent, amely képes arra,

hogy fölzaklassa a kedélyeket és elriasszon minden oly gazdasági cselekvést, amely az igazi értékmérőhöz vezet, a leghangosabb kifejezője a német nemzeti szocialista mozgalom gazdasági programkészítője, *Peder Gottfried* volt, ki *Kampf gegen die Hochfinanz* című vitairatában egyenesen azt a programtételt állította föl, hogy „az állam egyetlen, aki pénzt teremthet”. (Dér Staat dér einzige Geldschöpfer.) Ezzel szemben az igazság az, hogy csak az állam nem tud igazi pénzt teremteni, mert az ő hivatása nem ez, hanem igenis az, hogy az egyéneket, a magángazdasági élet által megteremtett értékeket, amelyek minden ország vagyonának igazi lényegét képezik, megvédje a pénzürték meghamisításától. Ha az emberiség meg fogja érteni saját igazi érdekét és levonja a pénz misztériumában mutatkozó s a világháború világlatába helyezett nagy tanulságokat, akkor fog kifejlődni az, amit világgazdaságnak neveznek s amely nem lehet más, mint a testületek, a javak és az arany igazságos elosztásán fölépülő oly világrend, amelyben minden nemzet megkapja azokat a természetes határokat, amelyek mellett gazdasági életét az egész emberiség érdekében s a többi nemzettel való kölcsönhatásban le tudja élni.